

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových a environmentálních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Markéta Pospíšilová

Vývoj a determinanty cestovního ruchu v Africe

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Jaromír Harmáček, Ph.D.

OLOMOUC 2020

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je popsat aktuální trendy a analyzovat faktory ovlivňující cestovní ruch v Africe. Teoretická část se zabývá fenoménem cestovního ruchu, včetně jeho historického vývoje, který díky zvyšující se životní úrovni a touze po nových zážitcích zažívá nebývalý růst. Ve druhé části práce je přiblížen vývoj a trendy cestovního ruchu v zemích severní a subsaharské Afriky. Pro lepší klasifikaci je subsaharská Afrika dále rozdělena podle UNWTO do čtyř subregionů. Ve třetí části jsou zkoumány významné determinanty ovlivňující počet zahraničních turistů v zemích Afriky. Na základě regresní analýzy bylo sestaveno šest modelů, jež posuzují vliv proměnných na počet příjezdů do afrických zemí. V závěru třetí části jsou diskutovány výsledky regresní analýzy a její limity.

Klíčová slova

Cestovní ruch, determinanty, regresní analýza, severní a subsaharská Afrika

Abstract

The aim of this Bachelor thesis is to describe current trends and analyze the factors which influence tourism in Africa. The theoretical part explores the phenomenon of tourism, including its development, which shows unprecedented growth caused by rising living standards and desire for new experiences. The second part of the thesis presents development and the tourism trends in countries of North and Sub-Saharan Africa. Sub-Saharan Africa is further divided into four sub-regions according to the UNWTO to allow better classification. The third part examines the significant determinants which influence the number of international arrivals to African countries. Six models were compiled based on results of regression analysis. These models assess the influence of variables on the number of arrivals to African countries. At the end of the third part, the results of regression analysis and its limits are discussed.

Keywords

Tourism, determinants, regression analysis, North and sub-Saharan Africa

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Vývoj a determinanty cestovního ruchu v Africe* napsala samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne 05.05.2020

.....

Markéta Pospíšilová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Ing. Mgr. Jaromíru Harmáčkovi, Ph.D., za vstřícný přístup a cenné rady při psaní práce.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Markéta POSPÍŠILOVÁ**
Osobní číslo: **R16446**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Téma práce: **Vývoj a determinanty cestovního ruchu v Africe**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových a environmentálních studií**

Zásady pro vypracování

Cílem bakalářské práce je popsat aktuální trendy a analyzovat faktory ovlivňující cestovní ruch v Africe. Teoretická část se zabývá fenoménem cestovního ruchu v Africe, který díky zvyšující se životní úrovni a touze po nových zážitcích zažívá nebývalý růst. Ve druhé části práce jsou přiblíženy aktuální trendy a ve třetí části jsou regresní analýzou zkoumány faktory cestovního ruchu v Africe.

Rozsah pracovní zprávy: **10 – 15 tisíc slov**
Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Christie, Iain T. a Poreen E. Crompton. *Tourism in Africa*. Washington, D.C., 2001. Africa Region Working Paper Series No. 12. Eilat, Y., Einav, L. (2004). The determinants of international tourism: a three dimensional panel data analysis. *Applied Economics*, 36(12), 1315-1328. Fourie, Johan a Maria Santana-Gallego. *The Determinants of African Tourism*. 2011. Working Paper 260. Stellenbosch University, Universitat de les Illes Balears. Hall, Michael C. a Stephen J. Page. *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space*. 4th ed. 2014. Naudé, W. A., Saayman, A. (2005). Determinants of tourist arrivals in Africa: a panel data regression analysis. *Tourism Economics*, 11(3), 365-391.

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Mgr. Jaromír Harmáček, Ph.D.**
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Datum zadání bakalářské práce: 10. dubna 2018

Termín odevzdání bakalářské práce: 13. dubna 2019

L.S.

---

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

---

doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 11. května 2018

Obsah

Seznam tabulek	9
Seznam grafů.....	9
Seznam použitých zkratk.....	10
Úvod.....	11
Cíle a metody práce.....	12
1. Fenomén cestovního ruchu	13
1.1. Definice cestovního ruchu	13
1.2. Historie cestovního ruchu.....	14
1.3. Mezinárodní cestovní ruch	15
2. Vývoj a trendy cestovního ruchu v Africe	17
2.1. Cestovní ruch v severní Africe	18
2.2. Cestovní ruch v subsaharské Africe	22
2.2.1. Východní Afrika.....	23
2.2.2. Jižní Afrika	27
2.2.3. Střední (centrální) Afrika	30
2.2.4. Západní Afrika	33
3. Determinanty cestovního ruchu v Africe	36
3.1. Regresní analýza.....	36
3.2. Data a proměnné v regresní analýze.....	37
3.3. Výsledky regresní analýzy.....	40
3.4. Diskuse výsledků a limity regresní analýzy	42
Závěr.....	45
Seznam literatury.....	47

Seznam tabulek

Tab. 1 Mezinárodní příjezdy turistů v jednotlivých regionech v letech 1995–2018.....	16
Tab. 2 Proměnné zařazené do regresní analýzy	39
Tab. 3 Výsledky regresní analýzy	41

Seznam grafů

Graf 1 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel v severní Africe v roce 2005 a 2015	22
Graf 2 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel ve východní Africe v roce 2005 a 2015	26
Graf 3 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel na Seychelách a Mauriciu v roce 2005 a 2015	27
Graf 4 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel v jižní Africe v roce 2005 a 2015	30
Graf 5 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel střední Afriky v roce 2005 a 2015 ...	32
Graf 6 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel v západní Africe v roce 2005 a 2015	36

Seznam použitých zkratek

HDI	Index lidského rozvoje (<i>Human Development Index</i>)
HDP	Hrubý domácí produkt
LDCs	Nejméně rozvinuté státy (<i>Least Development Countries</i>)
LTDC	<i>Lesotho Tourism Development Corporation</i>
UNDP	Rozvojový program OSN (<i>United Nations Development Programme</i>)
UNESCO	Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu (<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)
UNWTO	Světová organizace cestovního ruchu (<i>United Nations World Tourism Organization</i>)
WB	Světová banka (<i>World Bank</i>)
WHO	Světová zdravotnická organizace (<i>World Health Organization</i>)

Úvod

Cestovní ruch patří mezi významné fenomény současnosti a je jedním z největších a nejrychleji rostoucích odvětví na světě. V mnoha zemích ovlivňuje ekonomickou situaci, je silným nástrojem pro hospodářský růst a vytváření pracovních míst po celém světě. Podle údajů UNWTO je odvětví cestovního ruchu přímo i nepřímo odpovědné za 213 milionů všech pracovních míst, v roce 2017 vygenerovalo příjem 1,340 miliard amerických dolarů a tvoří 10,4 % světového HDP.

Cestovní ruch je úzce spjat s rostoucí diverzifikací a konkurencí mezi destinacemi a stal se hnací silou socioekonomického pokroku. Jeho hlavní komparativní výhodou, v porovnání s ostatními sektory, je jeho velký multiplikační efekt na produkci a tvorbu pracovních míst. Každé pracovní místo vytvoří v průměru 1–2 další pracovní příležitosti napříč ekonomikou. Ve stavebnictví například dochází k budování infrastruktury, nově vzniklá ubytovací a rekreační zařízení vyžadují obsluhu, recepční, pokojské. Stravovací sektor zase vyžaduje kuchaře a číšníky. V rozvinutějších regionech je vyvolána poptávka po dopravních, telekomunikačních a finančních službách. Vzniká tak příležitost pro pracovníky s vysokou kvalifikací, ale i pro ty méně kvalifikované. Díky tomu se stává významným zdrojem příjmů i méně rozvinutých ekonomik.

Zvolené téma bakalářské práce je v současné době stále více aktuálním tématem mnoha afrických zemí. Pro většinu z nich je mezinárodní cestovní ruch důležitým prostředkem hospodářského a sociálního rozvoje. Je zdrojem zaměstnanosti, příjmů a pomáhá při diverzifikaci afrického hospodářství. Ne všechny země Afriky se však účastní mezinárodního cestovního ruchu ve stejné míře. Existují vedle sebe oblasti s velmi dobře rozvinutým cestovním ruchem, jako je např. severní Afrika, která má úzké vztahy s Evropou a díky svým plážím je oblíbeným cílem turistů. Naproti tomu existují oblasti západní a střední Afriky, kde i přes atraktivitu daného místa, je cestovní ruch málo významný. Příčinou často bývá politická nestabilita, špatná infrastruktura, marketing nebo nízká úroveň rozvoje. Přesto nelze opomíjet fakt, že má cestovní ruch v africkém regionu obrovský potenciál, přestože je podíl regionu na objemu mezinárodního cestovního ruchu stále poměrně malý. Existují zde jedinečná místa a přírodní zajímavosti, s nimiž se může rovnat jen několik málo regionů. Nejde jen o přírodní bohatství, ze kterého Afrika může čerpat, ale také bohatá kultura, tradice a zvyky. Pro řadu turistů jsou africké státy symbolem exotiky a ráj dobrodruhů. Jde o směs různorodosti a originality, která se nenachází nikde na světě.

Cíle a metody práce

Cílem bakalářské práce je analyzovat vývoj a determinanty cestovního ruchu v afrických zemích. Ke splnění cíle práce povede zodpovězení následujících otázek.

1. Jaký je vývoj cestovního ruchu?
2. Jaké jsou trendy cestovního ruchu v zemích severní a subsaharské Afriky?
3. Jaké jsou hlavní determinanty ovlivňující počet zahraničních turistů v zemích Afriky?

Práce je rozdělena na teoretickou část, kde je popsán vývoj a trendy cestovního ruchu a praktickou část, ve které je provedena vlastní regresní analýza. Teoretická část se skládá ze dvou dílčích částí. První se zaměřuje na fenomén cestovního ruchu obecně (včetně definice cestovního ruchu) a jeho historický vývoj. Dále se zabývá charakteristikou a vývojem mezinárodního cestovního ruchu. Druhá teoretická část charakterizuje vývoj a trendy cestovního ruchu v regionech severní a subsaharské Afriky, která je pro lepší klasifikaci rozdělena do čtyř subregionů. U každého regionu jsou dále vymezeny lokalizační, selektivní a realizační předpoklady, které charakterizují daný region a zároveň přispívají k identifikaci některých faktorů ovlivňující cestovní ruch. Praktická část se zabývá vymezením významných determinantů ovlivňující počet zahraničních turistů a vlastní regresní analýzou.

Pro zpracování teoretické i praktické části byla využita metoda literární rešerše, použity byly české i zahraniční zdroje, převážně knihy, reporty, factbooky, internetové články a časopisy zaměřující se na cestovní ruch.

Pro řešení třetí otázky byla použita metoda regresní analýzy průřezových dat průměrů za období 2015–2017, tak aby se snížil negativní vliv chybějících pozorování. Výsledný dataset obsahuje 44 afrických zemí, z celkových 52. Osmi zemím chyběly základní informace o počtu mezinárodních příjezdů, proto v datasetu nefigurují. Analýza byla provedena statistickým softwarem Stata, který pomocí regrese posloužil k identifikaci významných determinantů a odhadu jejich vlivu na mezinárodní turistické příjezdy do afrických zemí. Data k praktické části byla získána především z databáze World Bank, WHO a UNESCO. V práci byly dále použity tabulky a grafy vytvořeny autorkou z výše uvedených zdrojů.

1. Fenomén cestovního ruchu

1.1. Definice cestovního ruchu

Cestovní ruch se stal globálním fenoménem, který je součástí mnoha dimenzí lidského života. Jedná se o složitý společenský jev, při jehož zkoumání se uplatňuje interdisciplinární přístup několika vědních disciplín, mezi které patří ekonomie, sociologie, geografie, psychologie a další. Zkoumání cestovního ruchu z pohledu jedné disciplíny není dostatečné, neboť se každá dívá na danou problematiku z trochu jiného úhlu. Výsledkem je tak rozšíření a prohloubení poznatků o daném jevu. (Pásková, 2012) Problematičnost ve vymezení cestovního ruchu nejlépe vystihují slova Milla a Morrisona (1985): „Cestovní ruch vždy vyžaduje cestování, ale ne každé cestování je cestovním ruchem. Cestovní ruch zahrnuje rekreaci, ale ne každá rekreace je cestovním ruchem. Cestovní ruch se uskutečňuje ve volném čase, ale ne celý volný čas je věnován cestovnímu ruchu“.

Snahy o definování cestovního ruchu sahají již do počátku minulého století. Jednu z prvních definic vytvořil v roce 1910 australský ekonom Hermann Von Schullard, který poukazoval převážně na ekonomické aspekty cestovního ruchu (Hesková, 2011). Cestovní ruch definuje jako soubor operací zejména ekonomického charakteru, které se přímo vztahují na vstup, pobyt a pohyb cizinců vně i uvnitř určité země, města nebo regionu.

V současné době nelze na cestovní ruch nahlížet pouze z ekonomického hlediska, Gúčik (2000) vymezuje cestovní ruch jako „soubor činností zaměřených na uspokojování potřeb související s cestováním a pobytem osob mimo místo trvalého bydliště a obvykle ve volném čase za účelem odpočinku, poznávání, zdraví, rozptýlení, zábavy, kulturního a sportovního vyžití, služebních cest a získání komplexních zážitků“.

O jednotnost v terminologii se snaží hlavně významné nadnárodní organizace. Světová organizace cestovního ruchu (UNWTO) definuje cestovní ruch jako činnost osoby cestující na přechodnou dobu do místa mimo její běžné životní prostředí (mimo místo bydliště), a to na dobu kratší, než je 1 rok u mezinárodního cestovního ruchu, 6 měsíců u domácího cestovního ruchu, přičemž hlavní účel její cesty je jiný, než vykonávání výdělečné činnosti v navštíveném místě

1.2. Historie cestovního ruchu

Cestovní ruch prošel během několika let výrazným vývojem a stal se významným ekonomickým odvětvím mnoha zemí. Prvopočátky sahají až do starověku, kde nejčastější formou cestovního ruchu byly obchodní cesty a vojenská tažení (Vystoupil, 2006). Za zmínku stojí i náboženské poutě poutníků do jednoho z náboženských center, které se nacházelo v Jeruzalémě, Římě nebo Santiagu de Compostela. Smyslem poutní cesty byla spíše víra než obdivování přírodních krás, neboť cestování v té době bylo nejen velmi obtížné, ale i nebezpečné.

Svůj podíl na vývoji cestování mají i zámořské výpravy a objevitelské plavby. Koncem 13. století se jako první proslavil benátský kupec Marco Polo. Jeho cesta do Asie nepřinesla pouze ekonomické zisky, ale také poznatky o nových zemích a kulturách. Po něm následovala plavba italského mořeplavce Kryštofa Kolumba, který při své neúspěšné výpravě do Indie objevil roku 1492 nový kontinent, jenž byl později pojmenován po dalším italském mořeplavci Amerigo Vespuccim. I když jeho podíl na objevných plavbách, nebyl tak významný, v dopisech svým poutavým popisem Nového světa vyvolal v ostatních dojem, že jsou jeho zásluhy mnohem větší. Na základě toho byl kontinent brzy pojmenován Amerika. Mořeplavcem, který obeplul cíp jižní Afriky a kterému se roku 1498 podařilo doplout do Indie, byl Vasco da Gama. (Vystoupil, 2006)

Počátky moderního cestovního ruchu se datují do 17. a 18. století, kde byly reprezentovány cestami šlechticů a bohatého měšťanstva, jejichž cílem bylo získání zkušeností, často označováno jako *Grand Tour*. Významný vliv na motivy cestování měla průmyslová revoluce, která přinesla řadu společenských změn. Jako první se projevila v Anglii, později ve Francii a Německu. Rozvoj dopravy jak silniční, tak především železniční přinesl levné cestování i pro širší vrstvy obyvatel. Změnou výrobních vztahů a zkrácení pracovní doby postupně vznikl fond volného času. Díky tomu byla splněna další z podmínek rozvoje cestovního ruchu. (Towner, 1991)

Vývoj cestovního ruchu ve 20. století byl ovlivněn několika změnami, které definovaly další rozvoj tohoto odvětví. Obecně lze rozlišit technologické změny a sociokulturní změny, které ovlivnili rozvoj cestovního ruchu. Druhá polovina 20. století přinesla několik změn, které souvisely s rozvojem telekomunikačních a informačních technologií, jejichž příčinou se začal formovat masový cestovní ruch. Zatímco v minulosti bylo cestování doprovázeno nedostatkem informací o destinacích a komunikace s ostatními cestovateli byla značně ztížena, s rozvojem

technologií byly tyto bariéry odstraněny a místa po celém světě byla zpřístupněna masám turistů. Technologie nejen že přinesly přesné informace o dané destinaci, ale také dokážou přímo zprostředkovat danou službu např. online rezervace. Jde o rozvíjející se průmysl, který přitahuje investory a přináší pravidelné zisky nejen pro cestovní kanceláře a další společnosti, působící v tomto odvětví, ale také podporuje rozvoj regionů, které jsou žádané pro turisty. V tomto kontextu je rozvoj cestovního ruchu v současném světě charakterizován rychlými změnami a zaváděním nových strategií, protože počet turistů neustále narůstá (Sezgin, 2012). Na druhou stranu cestovní ruch doprovází i určitá rizika, je zranitelný vůči přírodním katastrofám nebo jiným vnějším hrozbám jako jsou teroristické útoky.

1.3. Mezinárodní cestovní ruch

„Mezinárodní cestovní ruch je nejširším pojmem z hlediska územní realizace cestovního ruchu. Zahrnuje pohyby účastníků cestovního ruchu mezi státy, bez konkrétního teritoriálního určení. Jde o zahraniční cestovní ruch více států či regionů.“ (Malá, 2002)

Podle statistik UNWTO (2019), která dělí svět do 5 regionů (viz Tab. 1) a 18 subregionů, je nejvýznamnějším turistickým makroregionem Evropa, která v roce 2018 zaznamenala 710 milionů mezinárodních příjezdů tj. 51 % z celkového mezinárodního cestovního ruchu. Druhý nejvýznamnějším turistickým regionem je Asie a Pacifická oblast s 348 miliony příjezdy, tj. 25 %. Na třetím místě je Amerika (216 milionů příjezdů, tj. 15 %). Posledními regiony jsou Blízký východ s 60 miliony příjezdy (tj. 4 %) a Afrika s celkovým počtem 67 milionů turistů.

I když Afrika (5 % z celkového mezinárodního cestovního ruchu) participuje na mezinárodním cestovním ruchu nejméně, spolu s regionem Asií a Pacifickou oblastí zaznamenaly v posledních několika letech největší růst, a to především díky rozvíjející se turistické infrastruktuře, výraznému úbytku válečných konfliktů a změnou priorit samostatných návštěvníků.

Tab. 1 znázorňuje vývoj jednotlivých regionů v letech 1995–2018. Významným rokem byl rok 2010, kdy došlo k nebyvalému nárůstu turistů i navzdory celosvětové finanční krizi (2008–2009). V Africe došlo k navýšení mezinárodních příjezdů hlavně v regionu jižní Afriky, a to až o 15 %, díky pořádání Mistroství světa ve fotbale Jihoafrickou republikou. V severní Africe si hlavní postavení udržuje Maroko (UNWTO, 2011)

Tab. 1 Mezinárodní příjezdy turistů v jednotlivých regionech v letech 1995–2018

	Mezinárodní příjezdy (v mil.)											
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Svět	528	674	799	940	983	1,035	1,087	1,133	1,186	1,235	1,329	1,401
Evropa	304	385	440,7	476,6	504	534	563	582	608	616	672	710
Asie a Pacifik	82	110,1	153,6	203,8	217	234	248	263	279	308	323	348
Amerika	109	128,2	133,3	149,8	156,6	163	168	181	193	199	211	216
Střední východ	13,7	24,1	36,3	60,3	55,4	52	52	51	53	54	58	60
Afrika	18,8	26,2	34,8	49,7	50	52	56	56	53	58	63	67

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat UNWTO (2019).

Na konci roku 2010 však dochází k vlně povstání, nepokojů a revolucí, které otrásají severní Afrikou a Blízkým východem. Dramatické události byly v Evropě označovány jako „arabské jaro“. První protesty začaly v Tunisku, když se 17. prosince 2010 upálil 26letý prodáváč zeleniny Muhammad Búazízi na protest proti špatným životním podmínkám a vysoké nezaměstnanosti (Gelvin, 2015). Pouliční protesty, které brzy vypukly, nakonec přiměly autoritářského prezidenta Ben Alího vzdát se své funkce a uprchnout ze země. Demonstrace se brzy rozhořely i v okolních státech, hlavně v Egyptě, Alžírsku, Jemenu, Sýrii, Bahrajnu, Libyi a dalších arabských zemích (Mendel, 2015). V některých zemích byly protesty tvrdě potlačeny, což jen vyostřilo situaci a v případě Libye to vedlo až k občanské válce. Na některých místech nestabilní situace přetrvává dodnes.

Vzhledem k průběhu arabského jara vzrostl počet mezinárodních příjezdů v roce 2011 jen nepatrně. Velké ztráty turistů hlásila hlavně severní Afrika, což se do jisté míry vykompenzovalo přílivem turistů do subsaharského regionu. K oživení cestovního ruchu v severní Africe, hlavně v Tunisku, dochází v druhé polovině roku 2012, kdy se Africe jako celku podaří překročit hranici 50 milionů mezinárodních příjezdů. Silný růst v tomto období zaznamenaly, kromě ostrovních států (Madagaskar, Kapverdy, Seychely), také Tanzanie a Kamerun. (UNWTO, 2012) V roce 2013 dochází k růstu v mnoha destinacích a Maroko poprvé překonává hranici 10 milionů návštěvníků (UNWTO, 2014). O dva roky později, přestože celosvětově podíl cestovního ruchu neustále stoupá, v Africe dochází nejprve ke

stagnaci a později k výraznému poklesu přílivu turistů. Důvodem jsou obavy o zdraví po vypuknutí epidemie eboly v západní Africe (Lékaři bez hranic, 2017) a zhoršení bezpečnostní situace po teroristických útocích v Tunisku. Zároveň došlo na světových trzích k propadu cen ropy a dalších komodit, což vedlo k celkovému zpomalení hospodářského růstu (UNWTO, 2016).

Od roku 2016 se Afrika opět těší nárůstu turistů, a to především díky zlepšené bezpečnostní situaci, rozvoje letecké dopravy a zjednodušení vízového procesu. Zatímco v roce 2008 potřebovalo 88 % lidí před cestou do Afriky tradiční vízum, v roce 2018 se to týkalo 45 % lidí. 33 % lidí mělo možnost si zažádat o vízum až na místě a 12 % prostřednictvím elektronického víza (e-Visa), 10 % turistů se dokonce obešlo bez víza úplně (Visa Openness Report for Africa 2019).

2. Vývoj a trendy cestovního ruchu v Africe

Afrika je druhý největší kontinent, který se vyznačuje velkou rozmanitostí. Skládá se z 54 států, z nichž 34 je klasifikováno jako LDCs (nejméně rozvinuté státy), což je nejvíce ze všech kontinentů (Saayman, 2018). Afrika se dělí na 2 subregiony – severní Afriku a subsaharskou Afriku, která se pro svou rozlohu dále dělí na západní, východní, jižní a střední Afriku. Severní Afrika je nejnavštěvovanějším regionem Afriky, a to díky státům jako jsou Maroko nebo Tunisko, které participují na cestovním ruchu pro svou blízkost Středozemního moře a velkému počtu turistů z Evropy. Ve srovnání se subsaharskou Afrikou je jejich cestovní ruch zaměřený na plážovou turistiku s řadou moderních rekreačních středisek.

V oblasti mezinárodních příjezdů, je Afrika hodnocena podle UNWTO jako jeden z dynamicky se rozvíjejících regionů, a to i navzdory politickým a bezpečnostním problémům, kvůli kterým dochází k poklesu přílivů turistů v určitých oblastech (Hamarneh, 2012). Afrika posledních pár let láká turisty nejen na své pláže, ale převážně na přírodní bohatství a dobrodružné safari. Rozvoj a rozmístění cestovního ruchu obecně ovlivňují podle Mariota (1983) především tři základní skupiny faktorů: lokalizační, selektivní a realizační. Ty jsou v následujícím textu představeny a poté přiblíženy v aplikaci na jednotlivé africké subregiony.

Lokalizační předpoklady

Lokalizační předpoklady vyjadřují část předpokladů přírodního a kulturně-historického charakteru, které určují případný výskyt cestovního ruchu, na jejichž základě je možné krajinu dále diferencovat podle jejího potencionálu pro cestovní ruch. Přírodní předpoklady vytvářejí podmínky pro konkrétní formy cestovního ruchu. Mezi základní složky přírodních podmínek patří podle Touška a kol. (2008) reliéf, klima, vodstvo, rostlinstvo a živočišstvo. Druhá skupina lokalizačních předpokladů tvoří kulturně-historické podmínky, které vznikly činností člověka, a oproti přírodním předpokladům má jejich rozmístění spíše bodový charakter.

Realizační předpoklady

Realizační předpoklady umožňují díky své existenci realizovat zájem o cestovní ruch, v místech, které mají vhodné lokalizační a selektivní předpoklady. Podle Mariota (1983) se dále dělí na komunikační předpoklady a materiálně-technickou základnu, jež zahrnuje ubytovací zařízení, stravovací zařízení a zábavní zařízení, dopravní zařízení a ostatní zařízení. Intenzita cestovního ruchu se dále odvíjí od jejich umístění, stavu, struktury a kapacity. Cílem komunikačních předpokladů je přesun účastníků cestovního ruchu mezi jejich místem trvalého pobytu a vybranou destinací, v co nejkratším čase. Důraz je kladen i na kvalitu a hustotu dopravní sítě.

Selektivní předpoklady

Selektivní předpoklady určují intenzitu účasti obyvatelstva na cestovním ruchu a zároveň jejich způsobilost podílet se na cestovním ruchu. Podle Vystoupila a kol. (2006) se dále dělí na demografické předpoklady, ekonomické předpoklady, urbanizační předpoklady a politické předpoklady. Vedle těchto faktorů navíc existují i psychologické faktory, jež ovlivňují zájem a rozhodnutí o účasti na cestovním ruchu.

2.1. Cestovní ruch v severní Africe

Region severní Afriky zahrnuje Alžírsko, Libyi, Maroko, Súdán a Tunisko. Egypt, i přes svou geografickou polohu, je kvůli svým společensko-historickým vazbám a kultuře připojován k regionu Blízkého východu.

Lokalizační předpoklady

Pobřeží Středozemního moře patří do subtropického podnebného pásu, který je vhodný jak pro život, tak pro rozvoj cestovního ruchu. Charakteristickým znakem severní Afriky je výskyt pouští. Největší a nejznámější Sahara se rozkládá od Atlantského oceánu až k Rudému moři. Nachází se na území přibližně 9,2 mil. km² a tvoří přirozenou bariéru mezi severní a subsaharskou Afrikou. Na většině míst je poušť pokrytá kamením, ale nachází se zde i písečné duny, které jsou oblíbeným cílem turistů. V oázách, ale často i mezi dunami, jsou postaveny vesnice a kempy s luxusními hotely. K nejčastějším aktivitám turistů patří vyjížďky na velbloudech nebo výprava za tradiční berberskou kulturou (Liška, 2014). Pobřeží států tvoří většinou nížiny, v západní části se nachází pohoří Atlas, jehož vrcholky dosahují výšky 4000 metrů. Nejvyšší vrchol *Jebel Toubkal* v Maroku je oblíbeným místem horolezců (Brandos, 2016). Díky svojí výšce a dostatku sněhu, má pohoří příznivé podmínky pro rozvoj cestovního ruchu, zaměřeného na zimní rekreaci s dostatkem lyžařských středisek. Liší se však velikostí a kvalitou poskytovaných služeb (Drobík, 2012).

Cestovní ruch se nerozvíjí v Africe jen díky přírodním podmínkám, ale také kulturně-historickým předpokladům. Historie sahá až do roku 3000 let před naším letopočtem, kde na území řeky Nilu vznikaly první civilizace. Z této doby se kromě známých pyramid v Egyptě dochovaly i méně známé Núbijské pyramidy v Súdánu, pojmenované podle Núbie, která se na území dnešního Súdánu rozprostírala. Stejně jako v Egyptě sloužily pyramidy k pohřbívání členů královské rodiny. Jejich vzhled se však od egyptských částečně liší. Na celém území se nachází kolem 200 pyramid, ty největší potom v *Meroe*. V roce 1834 italský lovec pokladů Guiseppe Ferlini začal odstřelovat špičky pyramid, a tím většinu z nich nenávratně poškodil (Voogt, 2015). Súdánská vláda si atraktivitu místa uvědomuje a v okolí buduje síť turistických stezek, s cílem přilákat co nejvíce turistů.

Část severní Afriky byla ve starověku římskou provincií a zahrnovala území dnešního Tuniska, části Libye a Alžírsko. Největší kulturní a hospodářský rozkvět zažila ve 2.–3. století. Z tohoto období se také dochovalo nejvíce římských památek. Nejznámější je *Amphitheatre Of El Jem* v Tunisku, jde o třetí největší amfiteátr postavený Římany ve 3. století, který dokázal pojmut až 35 000 diváků (UNESCO, 2019). Další významnou římskou památkou a zároveň jednou z nejnavštěvovanějších míst v Libyi je oblast *Leptis Magna*, zachovalé ruiny starověkého města. Turisté zde můžou obdivovat celou řadu staveb, včetně lázní, baziliky a amfiteátru (Sudová, 2017). Velký vliv na region severní Afriky měla arabská expanze v 7. století, která přinesla arabskou kulturu, náboženství a jazyk. Později v 19.–20. století došlo ke

střetu s evropskými velmocemi (Francie, Itálie), které po sobě zanechaly několik významných koloniálních památek. Jednou z nich je katolická bazilika *Notre Dame d'Afrique*, nacházející v alžírském hlavním městě (Vacková, 2017).

Za původní obyvatelé severní Afriky se považují Berberři. Jedná se o výraznou minoritu, národ kočovníků a pastevců, který obýval rozsáhlá území od Maroka po Egypt. Vlivem arabské expanze však byli vytlačeni do vnitrozemí kolem saharských oáz. Postupně docházelo k jejich asimilaci, část z nich si přesto uchovala svoje tradice a zvyky, které jsou teď častým cílem turistů. Velkým turistickým lákadlem je i mezinárodní saharský festival na jihu Tuniska ve městě *Douz*, kde berberské národy předvádí svoji kulturu prostřednictvím tradičního tance, módy a závodů na koních (Walterová Benešová, 2014).

Realizační předpoklady

Jedním z předpokladů pro úspěšný rozvoj cestovního ruchu je dostatečná dopravní síť. V severní Africe je úroveň infrastruktury velmi rozdílná. Nemalé finanční prostředky na budování dopravní infrastruktury investuje Maroko, které kromě výstavby silnic a dálnic buduje síť mezinárodních letišť, propojenou s turistickými destinacemi. Turisté tak mohou využít nízkonákladových leteckých společností, které propojují evropská města s Casablankou nebo Marrákeši. V roce 2018 byla dokončena první vysokorychlostní železnice na africkém kontinentu. Trať spojuje marocká města Tanger a Casablanku, místy můžou vlaky dosahovat rychlost až 320 kilometrů za hodinu (Šindelář, 2018). Oproti tomu hustota dopravní sítě v Súdánu je podstatně nižší. I když i tam existují mezinárodní letiště, celková infrastruktura je kvůli dlouhotrvajícím válečným konfliktům ve velmi špatném stavu. Podobný problém má i Libye, kde kvalita silniční a dálniční sítě rychle upadá a je potřeba rozsáhlých rekonstrukcí a modernizací. Ve státě prakticky chybí železniční síť. I když její výstavba byla v roce 2002 zahájena, občanská válka v roce 2011 všechny projekty přerušila (BusinessInfo.cz, 2019). Obě země Súdán i Libye tak mají v současné době nepříznivé podmínky pro cestovní ruch. Tunisko má hustou dopravní síť převážně na severu země, která je velmi důležitá z hlediska cestovního ruchu. Letiště jsou vybudována ve všech turistických lokalitách včetně ostrova Džerba. Specifickým a oblíbeným typem dopravy i mezi turisty jsou tzv. *louage*, které jsou kombinací taxíku a autobusů. Převážně zpravidla 8 pasažérů buď mezi významnými městy a letovisky, nebo přímo po centru města (Khidayer, 2019). V Alžírsku, je kvůli velké rozloze státu, významná hlavně letecká doprava jak pro mezinárodní, tak vnitrostátní dopravu.

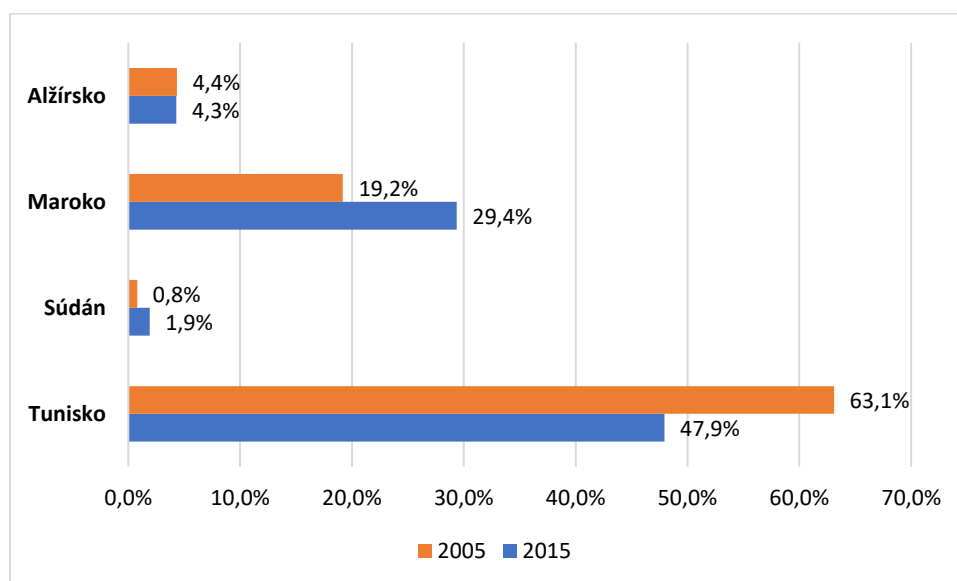
Dalším důležitým faktorem pro rozvoj cestovního ruchu je dostatečná kapacita ubytovacích zařízení v turistických oblastech. Nejvíce z nich je budována v přímořských letoviscích, kde se cestovní ruch rozvíjí nejvíce. Nabídka ubytování je velice široká od kempů a hostelů přes luxusní hotely až k soukromým vilám. Oblíbeným typem ubytování západních turistů jsou v marockém Fezu nebo Marrákéši tzv. *riády*, bývalé měšťanské domy přeměněné na hotel přímo v historické medíně.

Selektivní předpoklady

Státy severní Afriky mají mnoho společných prvků a cestovní ruch zde výrazně přispívá k hospodářskému rozvoji. Za jednu z příčin současného nestabilního ekonomického i politického vývoje mnoha států Afriky se považuje kolonialismus. Velkou část severní Afriky získala pod nadvládu Francie (Maroko, Tunisko, Alžírsko). Libye byla od roku 1911 pod nadvládou Itálie a do Súdánu se podařilo proniknout Angličanům. (Sagay, 1978) Proces dekolonizace se v jednotlivých státech lišil v závislosti na koloniální mocnosti, způsobu správy země a vnitřních podmínkách státu. V severní Africe je v současné době nejhorší situace v Libyi, kde po vypuknutí občanské války a následného svržení diktátora Muammara Kaddáfího, je politická, vojenská i bezpečnostní situace nejistá. Na území země se nachází mnoho teroristických organizací a extrémistických skupin, které brání většímu přílivu turistů do země (Neagu, 2017). Libye, stejně jako Alžírsko a Tunisko, má velké zásoby nerostného bohatství (ropa a zemní plyn), díky kterému patří k ekonomicky významnému regionu Afriky, zároveň však spory o ropu podněcují na území Libye další konflikty. Koloniální minulost se odráží i v jazyku místních obyvatel. V Maroku, Alžírsku a Tunisku je rozšířená francouzština, v Libyi italština, a v Súdánu, kde převažoval britský vliv angličtina. Turisté z Evropy tak často míří do zemí bývalých kolonií.

Obyvatelstvo je převážně arabského původu a na rozdíl od subsaharské Afriky poměrně homogenní. Nejrozšířenějším náboženstvím v severní Africe je sunnitský islám, který vyznává asi 95 % tamní populace a další tradiční domorodá náboženství. V některých státech žijí vedle arabského obyvatelstva také velké populace židů, hlavně v Maroku a Tunisku. K šíření islámu i do subsaharské části Afriky docházelo na přelomu 19.–20. století. Přestože je obyvatelstvo v tomto regionu spíše homogenní, ve všech zemích se vyskytují sociální problémy v důsledku střetávání evropských a arabských kultur a odlišného životního stylu (Hamarneh, 2014). Hustota zalidnění v severní Africe činí 41 obyv./km², velký rozdíl však panuje mezi pobřežními a pouštními oblastmi, kde je hustota zalidnění mnohem menší. Urbanizace potom dosahuje 64 % (World bank, 2017a).

Graf 1 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel v severní Africe v roce 2005 a 2015

Zdroj: Vytvořeno autorkou na základě dat World Bank (2015).

Státy severní Afriky (Maroko, Tunisko) se můžou pyšnit výbornými lokalizačními, selektivními a realizačními předpoklady. Blízkost evropského kontinentu a příjemné podnebí zajišťují dostatek turistů, přijíždějících převážně za rekreací. Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel v zemích severní Afriky znázorňuje graf 1. Libye kvůli nedostatku informací o mezinárodních příjezdech nebyla do grafu zařazena. Přestože je v absolutním měřítku nejvíce navštěvovanou zemí Maroko, které v roce 2015 přivítalo více než 10 milionů návštěvníků, podíl Tuniska na cestovním ruchu je také vysoký, i přesto, že od roku 2010 bylo ovlivněno teroristickými útoky, a došlo tak mírnému poklesu turistů. Státy jako Alžírsko a Súdán, i přes dobré lokalizační předpoklady, zaostávají za Marokem a Tuniskem.

2.2. Cestovní ruch v subsaharské Africe

Subsaharskou Afrikou se rozumí zbytek afrického kontinentu jižně od Sahary, někdy též nazývána jako černá Afrika kvůli velkému podílu černošského obyvatelstva. Žije tu asi 4/5 africké populace. Nejvíce států LDCs se nachází právě tady. Problémy, kterým subsaharská Afrika musí čelit, jsou chudoba, podvýživa (hlavně oblast Sahelu), výskyt nemocí (ebola, malárie, AIDS) a neutichající válečné konflikty. Od 19. století se Afrika stala centrem pozornosti evropských zemí, které hledaly nové obchodní zájmy. Prvními evropskými kolonizátory byli Portugalci již v 15. století, brzy následováni dalšími evropskými mocnostmi. Angličané, Francouzi, Belgičané, Italové a Němci se předháněli v zabírání afrických zemí.

K faktickému dělení Afriky došlo na přelomu let 1884 a 1885 Berlínskou konferencí, kterou svolal německý kancléř Otto von Bismarck, kde si evropské velmoci rozdělily sféru vlivu téměř nad celým kontinentem (Stamberger, 1963). Diplomatická jednání rozhodovala o osudu rozsáhlých oblastí. Na mnoha místech se již existující státy staly součástí nově vznikajících koloniálních říší, aniž by bylo respektováno etnické nebo jazykové složení obyvatelstva. V některých oblastech proto docházelo k velkým nepokojům. Samostatnost si do jisté míry uhájila pouze Etiopie a Libérie. Po druhé světové válce postupně dochází k procesu dekolonizace, hlavně kvůli neudržitelné situaci v koloniálních oblastech. Hlavní období dekolonizace probíhalo od roku 1955, nejvíce v roce 1960, kdy získalo nezávislost 17 afrických států (Cartier, 1996). Dnes patří tato oblast mezi exotické destinace turistů a je považována za etnicky i kulturně nejrozmanitější oblast světa. Subsaharská Afrika se pro svoji rozlohu a lepší orientaci dále dělí na východní, západní, jižní a střední Afriku.

2.2.1. Východní Afrika

Východní Afrika je nejlidnatější a druhou nejnavštěvovanější oblastí subsaharské Afriky. Z geografického a geopolitického pohledu zahrnuje státy Burundi, Džibutsko, Eritreu, Etiopii, Jižní Súdán, Keňu, Komory, Madagaskar, Malawi, Mauricius, Mosambik, Rwandu, Seychely, Somálsko, Tanzanii, Ugandu, Zambii a Zimbabwe.

Lokalizační předpoklady

Východní Afrika disponuje velkým množstvím chráněných území a národních parků. Mezi nejznámější národní parky patří *Serengeti* v Tanzanii (Lew, 2008). Velmi atraktivní pro turisty, i když se nejedná o levnou záležitost, je pozorování horských goril v národním parku *Bwindi* nebo šimpanzů v národním parku *Kibale* (Varga, 2017). Velkým lákadlem je i Viktoriin vodopád na řece Zambezi. V Tanzanii, na hranici s Keňou, se nachází *Kilimandžáro*, nejvyšší hora celé Afriky. Jde o vyhaslou sopku, která dosahuje výšky 5895 metrů. Pohoří lze najít i v Etiopii, kde je nejvyšší hora *Ras Dashen* vysoká 4620 metrů. Jižně od Sahary je oblast Sahel, která je přechodným pásmem mezi pouští na severu a pastvinami na jihu. Srážek v této oblasti je velice málo. Ve východní Africe je také velký výskyt savan, jež jsou domovem velkých afrických zvířat. Vidět velkou pětku (slon, buvol, nosorožec, lev a levhart) ve volné přírodě je cílem mnoha turistů, kteří východní Afriku navštíví. K vidění jsou tu i žirafy, hroši, početná stáda antilop a zeber.

Ve východní Africe, hlavně na území dnešní Etiopie, Keni a Tanzanie, se nachází pozůstatky nejstarších forem člověka i jeho předchůdců z řad lidoopů a hominidů. Nálezy jasně dokazují nepřetržitý vývoj na tomto území od pravěku až po současnost (Mojdl, 2005). Od 15. století dochází k prvnímu kontaktu s Evropany, kteří postupně z východoafrického pobřeží vytlačují arabské obchodníky, kteří zde pronikli z oblasti Perského zálivu a založili si tu svá obchodní centra (Drobík, 2012). Etiopie byla jedinou zemí, která si kromě krátkého období italské okupace udržela samostatnost. Významnou koloniální památkou je pevnost *Fort Jesus* v Mombase, která byla vystavěna Portugalci v 16. století (UNESCO, 2011). Na území Zimbabwe se nachází *Great Zimbabwe*, kamenné ruiny afrického státního útvaru, jehož největší rozkvět probíhal v 14.–15. století. Vládnoucím etnikem byli *Šonové*. Bývalé město, které se rozkládá na ploše téměř 80 hektarů, bylo důležitým obchodním centrem, proslulé od středověku.

Dalším kulturním znakem východní Afriky je její etnická rozmanitost. Stále zde existují skupiny obyvatel, které se snaží zachovat svoji tradiční kulturu. Jednou z nich je kmen *Murisů*, kde si ženy vkládají keramický talířek do spodního rtu. V některých oblastech se talířky stejným způsobem vkládají i do ušních lalůček (Walterová Benešová, 2014). Další početnou etnickou skupinou jsou Masajové, kteří žijí v komunitách na pomezí Keni a Tanzanie. I když se snaží žít tradičním pasteveckým způsobem života, ani jim se proces globalizace nevyhnul. Masajové se cestovnímu ruchu velmi rychle přizpůsobili a za poplatek umožňují návštěvu svých vesnic s ukázkou tradičního způsobu života jako je výroba šperků nebo tradiční tanec. Bohužel příliv turistů je tak velký, že se jejich vlastní kultura stala do jisté míry divadlem pro turisty (Melubo, 2019).

Realizační předpoklady

Úroveň infrastruktury se v jednotlivých státech východní Afriky liší, např. železniční síť je v celém regionu značně nedostatečná. Většina jí byla postavena v období kolonialismu, aby spojovala místa těžby surovin ve vnitrozemí s přístavy. V zemích prakticky chybí regionální síť, která by spojovala města jednotlivých regionů. Nemalé finanční prostředky investuje Čína, která díky tomu posiluje svůj vliv ve východní Africe. S její pomocí byla v roce 2017 dokončena nová železniční trať, spojující Nairobi s Mombasou na pobřeží indického oceánu. Jedná se o první část projektu, který by měl v konečném důsledku propojit 7 zemí Afriky – Keňu, Etiopii, Jižní Súdán, Demokratickou republiku Kongo, Ugandu, Rwandu a Burundi. V současné době v Somálsku a Rwandě železnice úplně chybí (Vařáková, 2017). Většina silniční sítě tvoří prašné a nezpevněné cesty. Státy protínají i Trans-Africká dálnice,

i tyto komunikace jsou však na některých místech nezpevněné a sjízdné jen periodicky. V některých případech je proto lepší využít leteckou dopravu. Nejvýznamnějšími aerolinkami ve východní Africe jsou Kenyan Airways, se sídlem v Nairobi, které mají leteckou síť po celé Africe a provozují dálkové lety do Evropy a Asie. Ethiopian Airlines, se sídlem Addis Abebě, potom poskytují mezikontinentální trasy do Evropy, Asie, Severní Ameriky a Jižní Ameriky. Pravidelné lety z Evropy do východní Afriky zajišťují aerolinky British Airways, KLM Royal Dutch Airlines nebo Lufthansa.

Ubytovací kapacity jsou nejrozvinutější v zemích jako např. Seychely, Mauricius, Keňa nebo Tanzanie. Hlavně v Keni je nabídka ubytování široká od luxusních hotelů až po stanování v kempech přímo uprostřed divočiny, tak aby bylo uspokojeno co nejširší spektrum turistů.

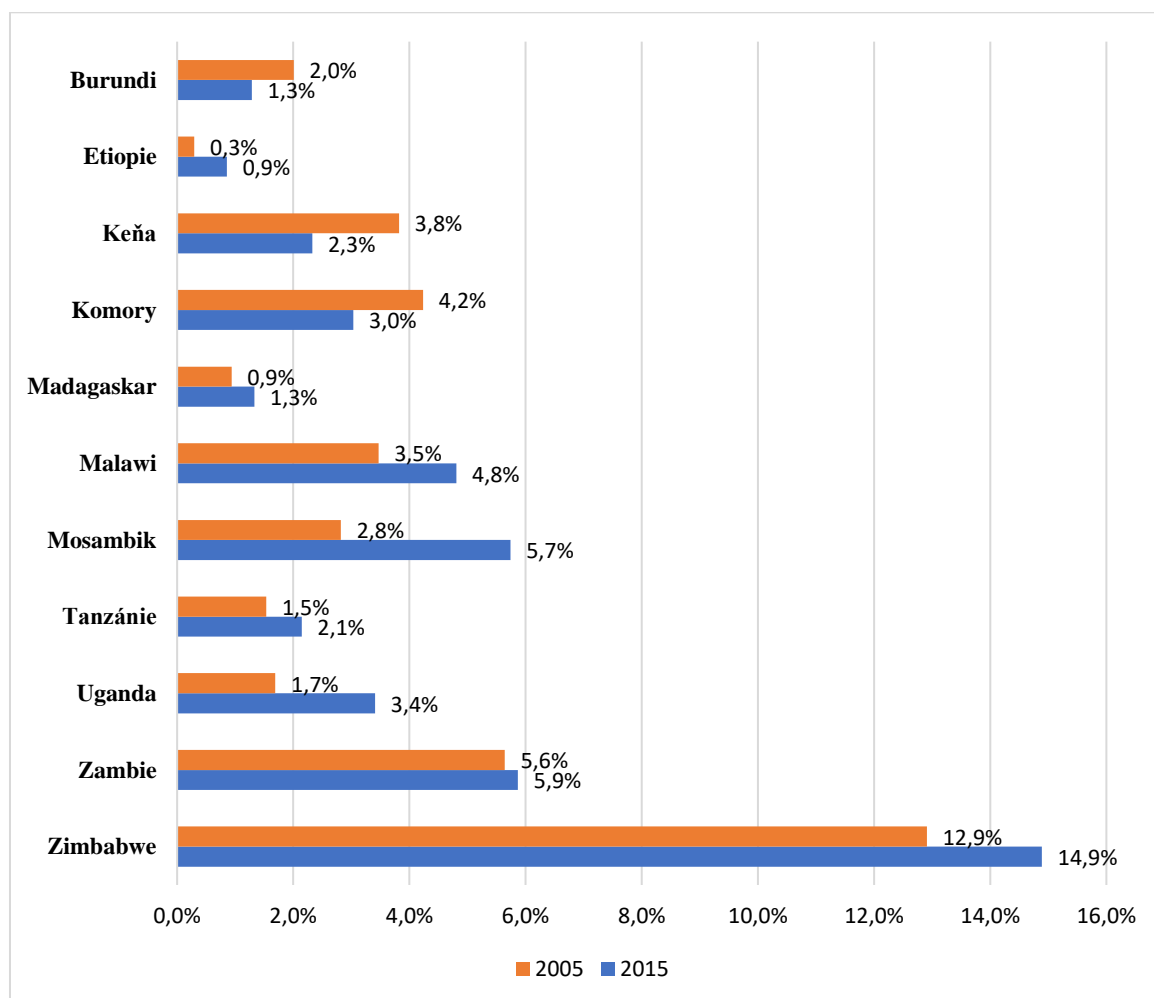
Selektivní předpoklady

Celá oblast východní Afriky je z politického hlediska velmi nestabilní, což dokazuje množství postkoloniálních konfliktů v jednotlivých státech. Za většinu napětí stojí krize státu, identity a špatného vládnutí. Mezi nejzávažnější konflikty patří konflikty v Mosambiku, Ugandě, Etiopii, Jižním Súdánu a Burundi (Záhořík, 2012). Podle Ministerstva zahraničí České republiky se v současné době za relativně stabilní a bezpečné státy považují Tanzanie, Malawi a převážně Rwanda, která byla postižena občanskou válkou a v roce 1994 následnou genocidou na tamní obyvatelstvo. Nyní se jedná o stabilní zemi, která se snaží přilákat co nejvíce turistů. Za nejméně stabilní a bezpečnou zemi se považuje Somálsko, které se podle Fragile States Index (2019) řadí mezi zhroucené státy. Země se od dob svého vzniku potýká s občanskou válkou, vojenským konfliktem mezi islámskými milicemi a vládními silami, kterým se nedaří získat pod kontrolu celou oblast Somálska. Časté jsou i bombové útoky. Nefunkčnost místních vládních orgánů přispělo k rozmachu pirátství, jež se brzy stalo hrozbou pro mezinárodní vody u somálského pobřeží (Kellerman, 2011). Za jedinou, relativně stabilní oblast Somálska s turistickým potencionálem, se považuje Somaliland, neuznaný stát, který se snaží od pevninského Somálska odtrhnout.

Východní Afrika je subregion s největší hustotou zalidnění (195 obyv./km²), zároveň ale oblast s nejmenší mírou urbanizace, 64 % obyvatel žije stále na venkově (World Bank, 2017a). Podle UNDP v roce 2018 byla většina zemí klasifikována z hlediska HDI jako země s nízkou nebo střední mírou lidského rozvoje. Výjimku tvoří Seychely, které se od roku klasifikují jako stát s vysokou mírou rozvoje. Většina obyvatel východní Afriky vyznává křesťanství nebo islám. Při pobřeží převládá v důsledku arabského vlivu islám, ve vnitrozemí

v důsledku kolonizace křesťanství. Některé kmeny si však uchovaly svá tradiční náboženství, založená na uctívání vlastních bohů. Za muslimský stát se považuje Somálsko, kde většina obyvatel vyznává sunnitský islám.

Graf 2 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel ve východní Africe v roce 2005 a 2015

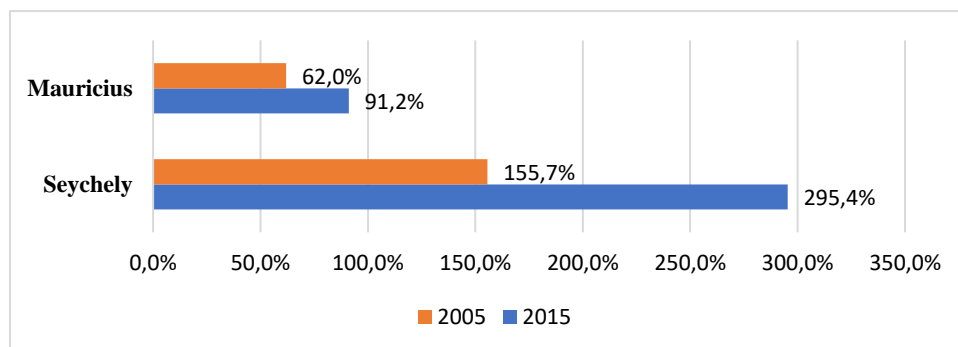

Zdroj: Vytvořeno autorkou na základě dat World Bank (2015).

V rozvoji cestovního ruchu existují mezi státy východní Afriky značné rozdíly. Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel ve východní Africe reprezentuje graf 2 a graf 3. Do grafů jsou zahrnuty pouze státy, jež mají k dispozici potřebná data. Graf 3 zahrnuje malé ostrovní státy Seychely a Mauricius, pro které je význam cestovního ruchu obrovský. Mauricius stejně jako Seychely nabízí turistům exotiku v podobě krásných pláží s bílým pískem a bohatých podmořským životem, který láká ke šnorchlování a potápění. Obě země se zaměřují na movitější klientelu a v oblasti ubytovacích služeb je dosaženo vysokých standardů. Z velké části převažují čtyř-hvězdičkové a pěti-hvězdičkové hotely (Rohanová, 2019). Pro Seychely je cestovní ruch klíčovým odvětvím a jeho podíl na HDP patří celosvětově k těm nejvyšším.

Příjmy z turismu tak umožňují další rozvoj země. Seychely i Mauricius se považují za stabilní a bezpečné destinace, kde pravděpodobnost teroristických útoků je velmi nízká.

Graf 3 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel na Seychelách a Mauriciu v roce 2005 a 2015

Zdroj: Vytvořeno autorkou na základě dat World Bank (2015).

2.2.2. Jižní Afrika

Jižní Afrika je v porovnání s ostatními subregiony Afriky nejmenším a nejméně lidnatým subregionem. Zahrnuje státy Botswanu, Jihoafrickou republiku, Lesotho, Namibii a Svazijsko. Nejnavštěvovanější zemí je Jihoafrická republika, která je zároveň nejnavštěvovanější zemí subsaharské Afriky a ročně přiláká miliony turistů.

Lokalizační předpoklady

Velkým lákadlem subregionu je čisté pobřeží Indického oceánu a množství národních parků a rezervací. Jen v Jihoafrické republice se jich nachází třináct. Nejznámější je Krugerův národní park, pojmenovaný po prezidentovi Jihoafrické republiky Paulu Krugerovi. Park je domovem velkého množství zvířat, včetně velké pětky, kterou lze vidět v mnoha národních parcích jižní Afriky. Pro svou velkou rozlohu je pro návštěvníky uvnitř parku vybudována spousta dobře vybavených kempů, ve kterých lze přenocovat. Safari si turisté můžou užít i v národním parku *Etosha* na severu Namibie. Namibii, Botswanu a Jihoafrickou republiku z velké části pokrývá poušť, jež brání většímu turistickému rozvoji. Jednu z mála výjimek tvoří národní park *Namib-Naukluft*, kde se nachází velké červeno-oranžové duny, dosahující výšky až 300 metrů. Pro milovníky turistiky se nabízí několik stezek v Dračích horách a podél východního pobřeží. Proslulý je také *Fish River Canyon*, který se podobá americkému *Grand Canyonu*, a je to druhý největší kaňon na světě. Vzhledem k dobrým klimatickým podmínkám a dlouhodobé tradici se turisté můžou vypravit i do jedné z vinařských oblastí. Typickou

odřůdou je červený *Pinotage*, pěstovaná v oblasti *Stellenbosh* v okolí Kapského města. Oblíbeným cílem turistů v této oblasti je Stolová hora, tyčící se nad Kapským městem, která poskytuje nádherný výhled na celé město. Pro usnadnění výstupu byla v roce 1929 vybudována lanovka (Štěrbová, 2013).

Populace států jižní Afriky je velmi malá, zato složení obyvatelstva je velmi pestré. Na složení obyvatelstva se podílejí hlavně bantuské kmeny, potomci Evropanů, Asiatů i Afrikánců. Mezi původní obyvatelé jižní Afriky patří Sanové (Křováci), vyznačující se svým jazykem, který obsahuje „mlaskavé zvuky“. Nejdříve byli zatlačeni bantuskými kmeny a později bělochy, kteří na jejich území začali těžit diamanty. Dnes jich žije nevelký počet v rezervacích na území Botswany a Namibie (Survival International, 2004). Důkazy o jejich osídlení se nachází v kopcích *Tsodilo*, kde se dochovaly skalní obrazy a malby (Botswana tourism, 2019). Příchod Evropanů a objevení nalezišť diamantů mělo za následek vybudování města *Kolmanskop* v Namibii, které se brzy stalo nejbohatším městem Afriky. Po vytěžení diamantů, bylo místo opuštěno a ponecháno svému osudu. Dnes je toto místo městem duchů, část budov byla znovu vyhrabána z písku a zpřístupněna turistům (Cooper, 2019).

Realizační předpoklady

Nejmodernější a nejrozsáhlejší dopravní infrastrukturu z celého afrického kontinentu má Jihoafrická republika. I tam však panují velké rozdíly v kvalitě dopravní sítě mezi jádrovými oblastmi a zbytkem státu. Poměrně dobrou dopravní síť má Namibie, kde ji po sobě zanechali Němci v období kolonizace a malý stát Svazijsko, který má dobře udržované asfaltové i šterkové cesty. Oproti tomu Botswana má rozvinutou dopravní síť pouze na východě země mezi velkými městy (The World Factbook, 2019).

Možností ubytování je celá řada, většina ubytovacích zařízení se nachází v okolí národních parků. Jihoafrická republika má propracovaný systém ubytování od levných kempů až po drahé *lodge*. Kvalita i služby jsou srovnatelné s ubytováním v Evropě nebo Severní Americe. Jihoafrická republika je jedním z nejvyspělejších afrických států a často preferovanou destinací v oblasti obchodního cestovního ruchu a tzv. kongresového cestovního ruchu, který je zaměřený na pořádání vědeckých kongresů, konferencí a seminářů. Proto jsou nejluxusnější hotely a penziony umístěny v centru Johannesburgu nebo Kapském městě (South Africa Yearbook, 2019). Naopak v okolí národních parků a soukromích rezervací patří tradiční ubytování v kempu. Botswana jako stát, jehož velká část plochy je chráněným územím, se

zaměřuje na movitější klientelu. Vyššími cenami se snaží regulovat počet turistů a chránit tak své přírodní bohatství.

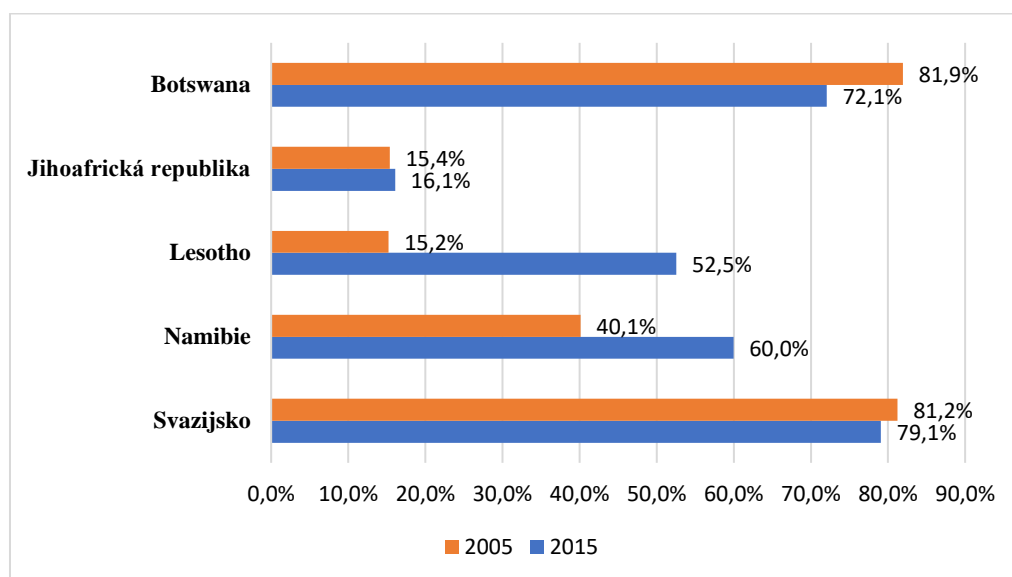
Selektivní předpoklady

Ekonomicky nejvyspělejším státem jižní Afriky je Jihoafrická republika, a to především díky svému nerostnému bohatství a následné diverzifikaci ekonomiky. Přestože země nemá ropu, má velké zásoby zlata a drahých kamenů. Velký podíl na tvorbě HDP má také cestovní ruch, který se začal rozvíjet po ukončení apartheidu v roce 1994. Apartheid byla oficiální politika Jihoafrické republiky, která se projevovala rasovou segregací bělochů a černochů, kde dominantní postavení mělo bělošské obyvatelstvo. Výraznou osobností bojující proti apartheidnímu režimu byl Nelson Mandela, který se později stal prvním černošským prezidentem v historii Jihoafrické republiky (Hulec, 2010).

Nejen ekonomický prospěch, ale také šíření náboženství motivovalo příchod Evropanů do regionu. Jejich cílem bylo šířit křesťanství mezi tamní „barbarské obyvatelstvo“, jež do té doby vyznávalo animistické kultury. Mnohem méně ovlivnil příchod Evropanů jazykovou strukturu. Přestože v mnoha státech slouží jazyk kolonizátorů jako úřední jazyk, většina obyvatelstva si ponechala jako dorozumívající prostředek původní jazyk a úředním jazykem téměř nemluví.

Za politicky stabilní a bezpečnou zemi se podle Ministerstva zahraničí považuje Botswana, od roku 1966, kdy dosáhla samostatnosti, zemi nepostihl žádný větší konflikt. S problémy, kterými se turisté v jižní Africe musí potýkat jsou jednak vysoká kriminalita v centrech větších měst, kde dochází k častým přepadením, a jednak vysoká prevalence viru HIV/AIDS, pokud se turisté rozhodnou navštívit zemi za účelem sexuální turistiky. Podle dat Světové banky je nejhroší situace v Jihoafrické republice, která má největší absolutní počet nakažených na světě. Nejvyšší prevalence je však ve Svazijsku. Vir HIV měl značný vliv i na očekávanou délku dožití, v roce 2004 klesla délka dožití na 53 let. V současné době se snaží redukovat počet nově nakažených a očekávaná délka dožití vzrostla v roce 2017 na 64 let. Průměrná hustota zalidnění je poměrně nízká, 38 obyv./km², více než polovina obyvatel žije na venkově (World Bank, 2017a).

Graf 4 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel v jižní Africe v roce 2005 a 2015

Zdroj: Vytvořeno autorkou na základě dat World Bank (2015).

Velký pokrok v rozvoji cestovního ruchu zaznamenává Lesotho (Graf 4). Podle *Lesotho Tourism Development Corporation* (LTDC) patří cestovní ruch mezi čtyři prioritní sektory, které jsou podle místní vlády klíčem k hospodářskému rozvoji. Rozvoj a propagace státu, včetně jeho přírodního a kulturního bohatství mělo za následek, že se počet mezinárodních příjezdů od roku 2005 do roku 2015 téměř ztrojnásobil. Největší skok byl podle World Bank (2015) mezi léty 2013–2014, kdy počet mezinárodních příjezdů vzrostl z 433000 na 1079000. Lesotho navíc profituje i z blízkosti Jihoafrické republiky, která ze zemí jižní Afriky dosahuje nejvyššího absolutního počtu turistů.

2.2.3. Střední (centrální) Afrika

Subregion střední Afriky je nejméně navštěvovaným subregionem Afriky, ale i světa. Důvodem nejsou jen problémy, které platí pro celou Afriku (vysoká míra chudoby, občanské války, nemoci), ale i špatné klimatické poměry (severní část je pokrývá pouští). Patří zde státy: Angola, Čad, Demokratická republika Kongo, Gabon, Kamerun, Kongo, Rovnicková Guinea, Středoafriická republika, Svatý Tomáš a Princův ostrov. Nejnavštěvovanější zemí střední Afriky je Kamerun.

Lokalizační předpoklady

Dominantou regionu je řeka Kongo a její přítoky, jež tvoří druhou největší říční síť na světě. Region leží v rovníkové oblasti, proto na většině území států převládají tropické deštné lesy. V regionu se vyskytuje několik národních parků a přírodních rezervací. Demokratická republika Kongo má hned 5 národních parků, zařazených na seznamu UNESCO, kde žijí různé druhy zvířat, včetně hrochů, horských goril nebo slonů. Bohužel všechny byly kvůli nelegálnímu pytláctví postupně klasifikovány jako ohrožené. K ochraně národních parků nepřispívá ani bezohledná těžba dřeva a nerostných surovin v jejich okolí (UNESCO, 2018).

Pralesy střední Afriky nejsou domovem pouze živočichů a rostlin, ale také Pygmejů, kteří žijí hluboko uvnitř africké džungle. Pygmejové se řadí k nejmenším lidem na světě, dorůstají výšky kolem 150 cm, ženy asi kolem 140. Jejich vzhled a způsob života vždy přitahoval badatele a cestovatele (Daněk, 2017). Hudba a tanec patří k nedílné součásti jejich života, bohužel ani jim se proces globalizace nevyhnul a stále častěji předvádí své umění jen pro turisty. Ne jinak tomu je u kmene Pygmejů v přírodní rezervaci *Dja* v Kamerunu. S původní domorodou kulturou a ukázkou tradičních řemeslných výrobků se turisté mohou setkat na jednom z festivalů. První týden v prosinci se koná *Ngondo Festival* oslavující lid kmene *Sawa*, žijící na pobřeží Kamerunu.

Realizační předpoklady

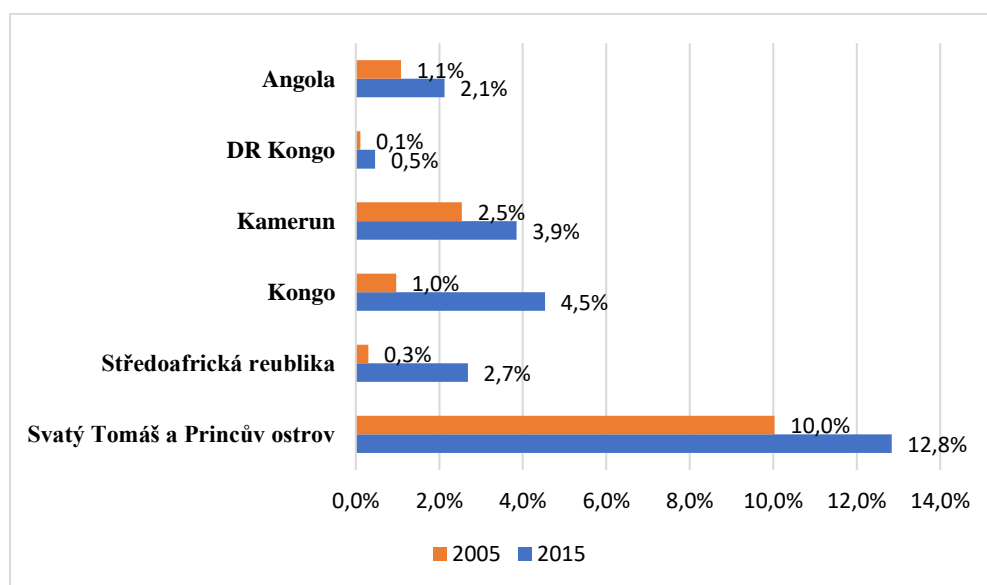
Ačkoliv země subregionu střední Afriky zažívají zvyšující se počet návštěvníků, stále zaostávají za zeměmi východní a jižní Afriky. Cestovní ruch je zatím díky nedostatečným ubytovacím kapacitám, špatné infrastruktuře a vysokým cenám letenek velmi málo rozvinutý. Podle Kimbu (2011) je také jednou z hlavních příčin neúspěšný marketing, neschopnost propagovat své přírodní a kulturní bohatství. Dalším důvodem je série občanských válek a dlouhotrvajících konfliktů v mnoha zemích střední Afriky. Jen málo vlád středoafriických zemí přidělilo finanční prostředky na rozvoj tohoto odvětví. Byla to hlavně vláda Kamerunu, která podpořila plány pro rozvoj cestovního ruchu a díky tomu učinila v cestovním ruchu pokrok a vývoj. Dosahuje díky tomu i většího počtu turistů než ostatní země střední Afriky. Počet turistů v Kamerunu v roce 2017 překročil hranici 1 milionu (World Bank, 2017a). Hustota, stav silnic a vozidel je oproti jiným státům střední Afriky na dobré úrovni a spektrum ubytování je také velmi široké (Hamarneh, 2012).

Selektivní předpoklady

Země střední Afriky patří mezi ty nejméně rozvinuté země Afriky. Výjimkou je Gabon, který těží ze svých zásob ropy a díky jejímu vývozu patří k nejbohatším africkým zemím. Hlavní město zdobí moderní budovy a kasina. Slabá diverzifikace ekonomiky a špatné přerozdělování však má za následek, že většina obyvatel žije v chudobě. Země je relativně bezpečná a v současné době ji neprovází žádný válečný konflikt. Úplně jiná bezpečnostní situace je v Demokratické republice Kongu (bývalá belgická kolonie), kterou sužují konflikty od vyhlášení samostatnosti v roce 1960 a brání celkovému rozvoji země. Příčiny konfliktů jsou různé, ale za ty nejvýznamnější se považuje velká etnická diference země a obrovské nerostné bohatství, kterým země disponuje. O vliv bojuje několik skupin a peníze plynoucí z těžby jim umožňují konflikt dál financovat (Presl, 2013). Problémy země naznačuje i fakt, že se země v roce 2019 umístila jako pátý nejméně funkční stát světa. Šesté místo obsadila Středoafriká republika a sedmé místo potom Čad (Fragile States Index, 2019). Zvýšená míra kriminality a špatná bezpečnostní situace má za následek, že spousta cestovních kanceláří zájezdy do střední Afriky vůbec nenabízí.

Převládajícím náboženstvím je křesťanství a tradiční náboženství. V některých zemích se vyznává islám, hlavně v Čadu a Středoafriká republice. Více než polovina obyvatel žije na venkově (56 %). Hustota zalidnění střední Afriky (pevninské části) je velmi nízká, pouze 25 obyv./km². Výrazně vyšší hustotu obyvatel má ostrovní část – Svatý Tomáš a Princův ostrov. Hustota zalidnění ostrova dosahuje 220 obyv./km² (World Bank, 2017a).

Graf 5 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel střední Afriky v roce 2005 a 2015

Zdroj: Vytvořeno autorkou na základě dat World Bank (2015).

Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel ve střední Africe znázorňuje graf 5. Většina států střední Afriky nemá k dispozici potřebná data, proto zobrazuje pouze 6 zemí. Přestože všechny zaznamenaly nárůst mezinárodních turistů mezi léty 2005–2015, jejich podíl na cestovním ruchu je stále malý. I přes výborné lokalizační předpoklady, selektivní a realizační předpoklady brání většímu přílivu turistů do zemí střední Afriky.

2.2.4. Západní Afrika

Podobně jako střední Afrika, patří i západní Afrika mezi nejméně navštěvované subregiony v Africe. Zahrnuje státy Benin, Burkina Faso, Kapverdy, Pobřeží slonoviny, Gambie, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Libérie, Mali, Mauritánie, Niger, Nigérie, Senegal, Sierra Leone a Togo. Mezi nejnavštěvovanější země západní Afriky patří Nigérie, Pobřeží slonoviny a Senegal. Každá země přiláká ročně přes milion návštěvníků. Obrovský nárůst turistů zaznamenalo Pobřeží slonoviny. Díky západnímu vlivu se z bývalé francouzské kolonie stala země, do které každoročně míří řada dobrodružných turistů. V roce 2014 navštívilo zemi 471 tisíc návštěvníků, v roce 2015 to byl o téměř milion návštěvníků více.

Lokalizační předpoklady

Západní Afrika zahrnuje skupinu zemí, rozprostírající se od Sahary na severu po tropické deštné pralesy na jihu, jež obklopují pobřeží a nedotčené pláže. Země, při pobřeží Guinejského zálivu tak mají možnost participovat na přímořském turismu. Subregion není tolik vyhledávaný turisty i přesto, že jsou zde národní parky s množstvím zvěře, vodopády, hrady i tradiční africké vesnice.

Západní Afrika je známá především svou kulturní rozmanitostí a bohatou historií. V 16.–19. stoletím se stala hlavním zdrojem otroků mířících do Ameriky. Obchod s otroky přispěl k nucené migraci lidí do různých částí světa. V dnešní době přispívá tento čin ke specifickému typu cestovnímu ruchu. Spousta lidí afrického původu po celém světě touží navštívit zemi svých předků. Některé cestovní kanceláře se trendu přizpůsobily a začaly nabízet zájezdy spojené s touto tematikou. Většina těchto kanceláří se nachází v Americe, v místech s koncentrací velké afro-americké populace (Lew, 2008). V roce 1994 vznikl projekt *Slave Route*, jehož cílem je připomenout a informovat o událostech a krutostech spojených s obchodem otroků a zároveň přispět k přitažlivosti regionu. Díky tomu má dostatek turistů i Ghana, a navíc profituje i z koloniálního jazyka – angličtiny. V Ghaně také můžou turisté

obdivovat přes 40 evropských hradů a pevností, vystavěných v období kolonizace, některé z nich jsou na seznamu UNESCO.

Kulturním bohatstvím oplývá i africká vesnička *Tiebele* s jedinečnými bahenními domy, jsou obývány nejstarším etnikem *Kassena* v Burkině Faso. Své domy bez oken zdobí malbami různých geometrických tvarů za pomoci barevného bláta a hlíny. Pro milovníky ekoturistiky se v Ghaně nachází národní park *Kakum*, tropický deštný les s visutými konopnými mosty.

Realizační předpoklady

Problémy, které sdílí většina států v regionu a brání v rozvoji turistického ruchu, je izolovanost atraktivních lokalit z důvodu nedostatečné dopravní sítě a omezený letecký provoz. Nedostatečná infrastruktura je první hlavní překážkou. Obecně je dopravní spojení mezi západoafrickými městy poměrně neefektivní. I přesto, že je přístup k turistickým cílům předpokladem pro zapojení se do cestovního ruchu, v mnoha regionech stále chybí dopravní síť nebo existují jen velmi omezené způsoby dopravy. Nedostatek odpovídající komunikační infrastruktury zůstává i nadále hlavním problémem při rozvoji turistických destinací, podkopává větší rozvoj tohoto odvětví a omezuje mobilitu mezi regiony i mezinárodní cestování (Ige, 2008). Letecká doprava v regionu je také velmi omezená, navíc ji brání i regulační překážky, jako jsou restriktivní politiky vlády, jež omezují práva na letecký provoz a uzavření některých regionálních i národních dopravců (Unah, 2019). Stejně jako v mnoha zemích střední Afriky, i v zemích západní Afriky chybí ekonomické a finanční pobídky, jež by podpořily rozvoj a přilákaly nové investory.

Subregion také vykazuje nedostatek kvalifikovaných pracovníků a výrobních standardů potřebných pro konkurenci na mezinárodním trhu cestovního ruchu z hlediska hygieny, kvality a bezpečnosti. Spousta hotelů a ubytovacích zařízení nespĺňuje podmínky náročnějších turistů, kteří tak dávají přednost jiným subregionům Afriky. Hlavně v menších městech je možnost ubytování velice omezená (Drobík, 2012). Některé země však tvoří ambiciózní plány na posílení tohoto odvětví a snaží se přilákat zahraniční developery. Například vláda v Gambii nabízí investorům půdu na vystavění ubytovacího zařízení v navržených oblastech a desetiletou úlevu na daních, pokud jejich investice přesáhne 250 000 dolarů (Unah, 2019).

Selektivní předpoklady

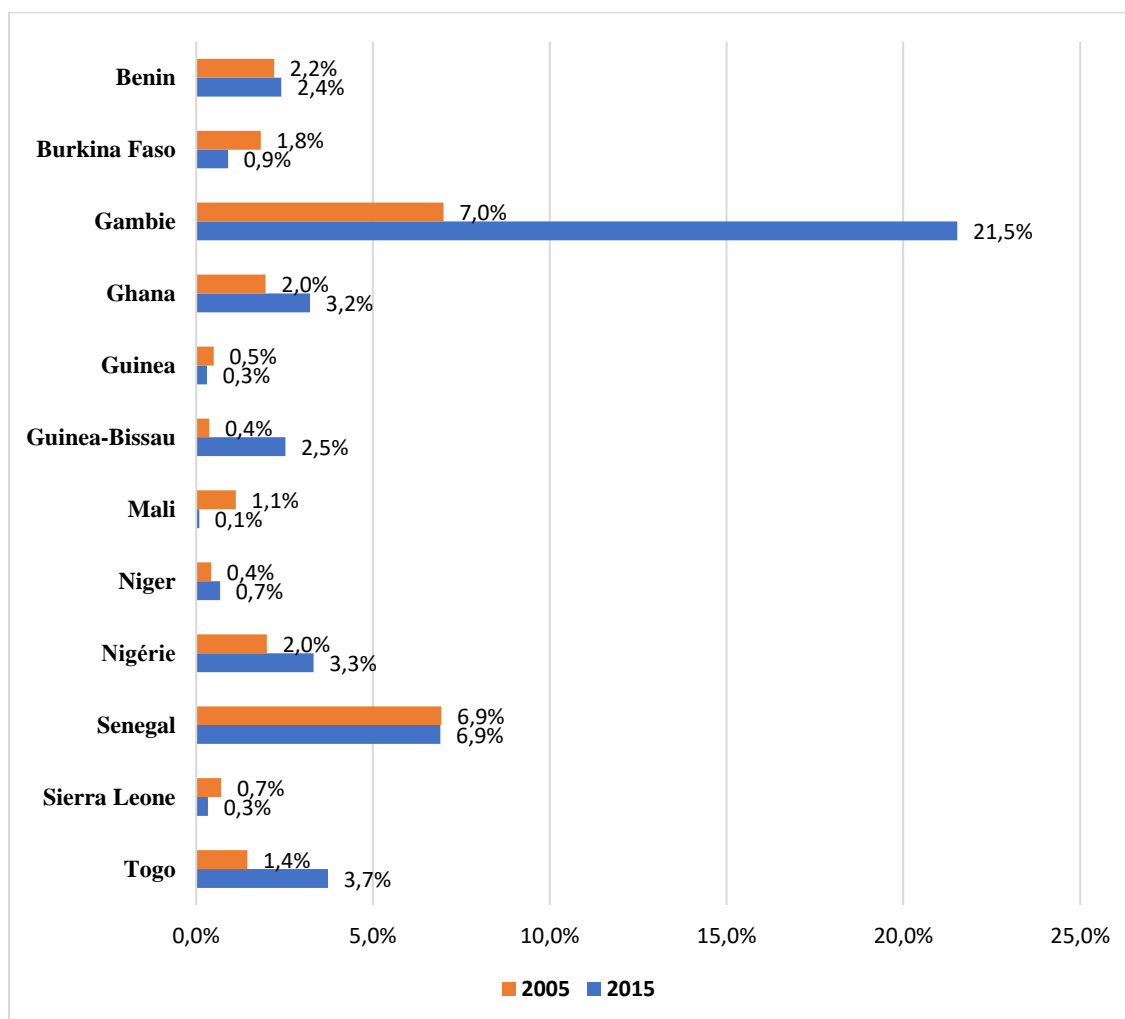
Západní Afrika nemá příliš dobrou pověst, pokud jde o míru chudoby, úroveň zdravotnictví nebo kvalitu života. Některé oblasti se potýkají s etnickými konflikty, vysokou

kriminalitou a snaha o demokracii často přichází do střetu s porušováním lidských práv. K nestabilnímu obrazu také přispívá cílené útoky na cizince, které nejen že přináší odsouzení ze strany mezinárodního tisku, ale také nepříznivý pohled na celý subregion. Z bezpečnostních důvodů země zničené občanskou válkou nebo jiným konfliktem zavádějí řadu opatření, která také poškozují rozvoj cestovního ruchu. Nejen že kroky vedou k eliminaci počtu návštěvníků, ale zároveň země přicházejí o další potencionální investory. Cestovní ruch se nepovažuje za národní prioritu, hlavně pokud nová vláda vznikla vojenským převratem, a spousta projektů se tak vůbec neuskuteční (Ankomah, 1990). Kromě konfliktů, jimiž musí subregion čelit, došlo v roce 2014–2016 v západní Africe k vypuknutí eboly (WHO, 2017). Přestože nejvíce zasaženými státy byla Guinea, Libérie a Sierra Leone, epidemie vedla k utlumení zahraničních příjezdů do celého subregionu západní Afriky.

K rozvoji cestovního ruchu brání také chudoba, více než polovina obyvatel žije na venkově (54 %). Průměrná hustota zalidnění západní Afriky je 96 obyv./km². Mezi státy však panují velké rozdíly. Největší hustotu zalidnění má Gambie (225 obyv./km²), nejmenší hustotu Mali (4 obyv./km²) (World Bank, 2017a). Obecně je západní Afrika domovem více než 1000 různých jazyků. Důležitou politickou i kulturní roli mají koloniální jazyky. Jsou přijímány jako oficiální jazyky většiny zemí západní Afriky a slouží jako důležitý nástroj při dorozumívání s ostatními etnickými skupinami. Z dřívějších dob převládají v jižních pobřežních oblastech evropské jazyky, jako je angličtina nebo francouzština, zatímco ve vnitrozemí a na severu převládá arabština. Rozdíl mezi severní a jižní částí západní Afriky se promítá i v náboženství. Země Sahelu a Sahary jsou spíše muslimské, zatímco křesťanství je rozšířeno spíše v pobřežních oblastech. Každá země má potom svá další tradiční a animistická náboženství.

Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel ve východní Africe zobrazuje graf 6. Státy, které nemají data pro rok 2005 a rok 2015, byly vyřazeny. Stejně tak stát Kapverdy, který sice disponuje potřebnými údaji, ale podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel dosahuje téměř 100 %, tedy mnohem více než u ostatních států západní Afriky, a proto byl stát pro lepší čitelnost grafu vyřazen. Cestovní ruch je pro Kapverdy významným odvětvím, představuje asi pětinu HDP země.

Graf 6 Podíl mezinárodních příjezdů na počet obyvatel v západní Africe v roce 2005 a 2015

Zdroj: Vytvořeno autorkou na základě dat World Bank (2015).

3. Determinanty cestovního ruchu v Africe

Třetí kapitola je zaměřena na vícenásobnou regresní analýzu, která zkoumá faktory ovlivňující počet zahraničních turistů v jednotlivých zemích Afriky. Analýza byla vytvořena ve statistickém programu Stata.

3.1. Regresní analýza

Vícenásobná regresní analýza zkoumá závislost mezi závislou (vysvětlovanou) proměnnou a dvěma či více nezávislými (vysvětlujícími) proměnnými. Vzniklý model vyjadřuje zjednodušenou realitu (Harmáček, 2015).

Obecnou rovnicí vícenásobné regrese lze podle Agresti a Finlay (2009) zapsat jako

$$E(y) = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_4 + \varepsilon_i$$

V této rovnici je:

y závislá proměnná, která je vysvětlována proměnnou x

x_1 nezávislá proměnná v regresi

α koeficient průsečíku s osou x

β koeficient sklonu regresní přímky

ε je tzv. chybový člen regrese (*error term*), který zahrnuje všechny regresí nevysvětlené vlivy

Model vícenásobné regrese je nejrozšířenějším prostředkem pro empirické analýzy v ekonomii a sociálních vědách. Stejně jako metoda nejmenších čtverců, která slouží k odhadování parametrů v regresní rovnici (Woolridge, 2012).

Aby byl model regresní analýzy spolehlivý, je potřeba splnit několik základních předpokladů, kterými jsou:

1. Model musí obsahovat všechny relevantní proměnné. Ty byly vybrány na základě teorie a předchozích empirických výzkumů dané problematiky.
2. Parciální vztahy mezi závislou proměnnou y a nezávislými proměnnými x_n jsou lineární.
3. Střední hodnota chybových členů musí být rovna 0 a jejich rozptyl musí být konstantní.
4. Závislá proměnná y a také chybové členy ε_n by měly mít normální rozdělení, pro všechny hodnoty x_n
5. Mezi vysvětlujícími proměnnými neexistuje multikolinearita – vzájemná korelace mezi vysvětlujícími proměnnými ve vztahu k vysvětlované proměnné. (Harmáček, 2015)

3.2. Data a proměnné v regresní analýze

Data pochází z databáze World Bank (WB), World Health Organization (WHO) a UNESCO. Dataset byl vytvořen pro 44 z 52 afrických zemí. Osm zemí (Džibutsko, Gabon, Jižní Súdán, Libérie, Libye, Mauritanie, Rovnicková Guinea a Somálsko) byly vynechány kvůli nedostatku údajů o turistických příjezdech. Data pro všechny proměnné jsou zprůměrována za

období 2015–2017. Výhodou průměrování je eliminace chybějících dat, vyhlazení výkyvů a náhlých změn v časovém období. Zároveň však může dojít k jejich mírnému zkreslení.

Mezi významné faktory, které ovlivňují cestovní ruch v Africe, se nejčastěji uvádí politická stabilita a osobní bezpečnost, zdravotní rizika, dostupná infrastruktura, geografie a marketing (Naudé a Sayyman, 2005). Na základě teorie a dosavadních empirických výzkumů bylo definováno sedm determinantů, jež by měly mít významný vliv na počet příjezdů v afrických zemích. Závislá proměnná i všechny nezávislé proměnné použity v práci jsou pro přehlednost shrnuty v tabulce (Tab. 2). Pro potřeby regresní analýzy byly některé proměnné zlogaritmovány.

Závislou proměnnou v tomto modelu je celkový počet zahraničních turistů (v datasetu označené jako *ln_arrivals*), u které je zkoumán vliv vysvětlujících proměnných. Data pro závislou proměnnou byla získána z databáze World Bank (2017a). Závislá proměnná byla vytvořena jako průměrný počet příjezdů za období 2015–2017. Pro splnění požadavků regresní analýzy byla proměnná zlogaritmována.

První vysvětlující proměnnou je velikost populace. Tato proměnná vstupuje do regresní analýzy v logaritmické podobě *ln_population*. Předpokládá se, že státy s větším počtem obyvatel budou mít i větší vliv na počet zahraničních turistů.

Druhou proměnnou je hrubý domácí produkt na obyvatele v dolarech. Proměnná je logaritmicky transformovaná (*ln_GDP*) a vyjadřuje ekonomickou vyspělost dané země. Podle Eugenio-Martin (2008) k rozvoji cestovního ruchu musí státy vykazovat alespoň nezbytné minimum hospodářského rozvoje. Existuje předpoklad, že státy s vyšší úrovní rozvoje budou schopny zajistit potřebnou bezpečnost, infrastrukturu a jejich služby budou dosahovat vyšší kvality, jež přilákají větší množství zahraničních turistů.

Podle Eilat a Einav (2004), Cleverdon (2010) je jedním z významných determinantů, ovlivňujících cestovní ruch, politická stabilita. V datasetu je tato proměnná označena jako *politic_stab*. Proměnná měří vnímání pravděpodobnosti politické nestability a politicky motivovaného násilí, včetně terorismu. Řídí se normálním pravděpodobnostním rozdělením a nabývá hodnot v rozmezí -2,5 (nejnižší míra politické stability) až 2,5 (nejvyšší míra politické stability). Země s politickou stabilitou je obvykle schopna zabezpečit pro turisty dopravní, ubytovací i rekreační služby, zároveň je zde menší riziko výskytu teroristických aktivit, jejichž cílem se v některých zemích stávají právě turisté. Teroristické útoky a jiné násilí významně mění a určuje cestovní ruch (Horner a Swarbrooke, 2003).

Tab. 2 Proměnné zařazené do regresní analýzy

Proměnná	Název proměnné v datasetu	Očekávaný vliv na závislou proměnnou	Zdroj dat
Celkový počet zahraničních turistů	ln_arrivals		World Bank, 2017a
Populace	ln_population	pozitivní	World Bank, 2017a
Hrubý domácí produkt na obyvatele	ln_GDP	pozitivní	World Bank, 2017a
Politická stabilita a absence násilí/terorismu (hodnota -2,5 až 2,5)	politic_stab	pozitivní	World Bank, 2017b
Počet vražd na 100 000 obyvatel	ln_homicide	negativní	World Bank, 2017a
Počet nových případů malárie na 1000 obyvatel	ln_malaria	negativní	World Helth Organization, 2017
Procento populace ve věku 15–49 let nakažených virem HIV	ln_HIV	negativní	Roser a Rotchie, 2014
Počet památek UNESCO	UNESCO	pozitivní	UNESCO, 2017

Zdroj: vytvořeno autorkou

Kromě terorismu a válek, může být v cílové zemi rizikem vnímání trestné činnosti. Podle Altindag (2014) mohou být potencionální turisté odrazeni od návštěvy země, pokud existuje vysoká pravděpodobnost, že se stanou obětí trestního činu. Proměnnou, která vstupuje do regresní analýzy, je počet vražd na 100 000 obyvatel (v datasetu nese název *ln_homicide*).

V oblasti zdravotních rizik jsou v regresní analýze zastoupeny dvě proměnné. Pro některé subsaharské země jsou příznivé klimatické podmínky pro cestovní ruch často spojeny s příznivými podmínkami pro infekční choroby, což s sebou nese omezení rozvoje cestovního ruchu převážně v chudších zemích, kde má ekonomický přínos cestovního ruchu velký význam (Rosseló, 2017). Nejrozšířenější nemocí je malárie, která se nejvíce vyskytuje v zemích střední a západní Afriky. Proměnná *ln_malaria* reflektuje počet nových případů malárie na 100 000 obyvatel, data byla získána z databáze WHO (2017). Naudé a Saayman (2005), či Cleverdon (2010) dále poukazují na možný vliv viru HIV. Největší počet nakažených v subsaharské Africe

byl podle údajů Světové banky mezi léty 1997–2004. Druhou proměnnou v oblasti zdravotních rizik je proto procento obyvatel nakažených virem HIV ($\ln_{HIV}$). U obou proměnných se očekává negativní vliv na závislou proměnnou.

Za významný faktor cestovního ruchu se považuje i geografie, která je důležitá z hlediska výskytu nemocí (malárie), zároveň zachycuje atraktivitu dané lokality (Naudé a Saayman, 2005). Geografie do jisté míry determinuje i výskyt přírodních a kulturních památek, jež jsou obecně základem cestovního ruchu (Gúčik, 2000). Proměnná *UNESCO*, vstupuje do regresní analýzy jako počet přírodních a kulturních památek zapsaných na seznamu světového dědictví. Podle Piotrowski (2009) zápisem nedojde pouze ke zviditelnění památky, ale přispívá k atraktivitě celé lokality a rozvoji cestovního ruchu. Přírodní památky světového dědictví v sobě skrývají i velké množství chráněných lokalit a národních parků, které jsou domovem velkých zvířat a lákají turisty z celého světa (Lew, 2008). Data byla získána z databáze Světové Banky za rok 2017.

3.3. Výsledky regresní analýzy

Regresní analýza byla zpracována ve statistickém programu Stata. Za účelem posouzení vlivu proměnných na počet příjezdů do zemí Afriky bylo sestaveno a pospáno 6 modelů (Tab. 3).

Na základě empirických výzkumu (Eilat a Einav, Fourie a Santana-Gallego, Naudé a Saayman) byl sestaven základní model, který zahrnuje proměnné populace, GDP per capita a politická stabilita. Tímto modelem bylo vysvětleno 53,8 % závislé proměnné. Proměnné velikost populace a GDP per capita jsou významné na 1% hladině významnosti. Obě proměnné mají pozitivní vliv na závislou proměnnou. Lze tedy říct, že se zvýšením hodnot proměnných vzroste i počet zahraničních turistů. Politická stabilita vychází jako statisticky těsně nevýznamná, přesto je v základním modelu na základě teorie ponechána. Její pozitivní vliv na závislou proměnnou naznačuje, že se zvyšující se politickou stabilitou, vzroste i počet mezinárodních příjezdů v zemích Afriky.

Do druhého modelu byla přidána proměnná počet vražd. Druhým modelem bylo vysvětleno 53,8 % závislé proměnné. Proměnná populace a GDP per capita zůstaly významné na 1% hladině významnosti s očekávaným pozitivním vlivem na závislou proměnnou. Proměnná politická stabilita zůstala statisticky nevýznamná. Přidaná proměnná počet vražd se také

ukázala jako statisticky nevýznamná s negativním vlivem na závislou proměnnou. Negativní vliv na závislou proměnnou lze interpretovat tak, že s klesajícím počtem vražd, se zvýší počet mezinárodních příjezdů v zemích Afriky.

Do třetího modelu byla přidána proměnná malárie, významná na 1% hladině významnosti s negativním vlivem na závislou proměnnou. To se shoduje s teoretickými předpoklady o jejím vlivu. Výsledek lze interpretovat tak, že s nižším výskytem malárie se zvýší počet zahraničních turistů. Modelem bylo vysvětleno 63,6 % závislé proměnné. Zatímco proměnná populace zůstává v tomto modelu významná na 1% hladině významnosti, proměnná GDP per capita se po přidání proměnné malárie stala významnou pouze na 10% hladině významnosti a proměnná politická stabilita se stala statisticky významná na 5% hladině významnosti.

Tab. 3 Výsledky regresní analýzy

Závislá proměnná: počet zahraničních turistů (ln_arrivals)						
proměnná/model	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
ln_population	0,686 *** (0,110)	0,684 *** (0,108)	0,803 *** (0,103)	0,646 *** (0,135)	0,539 *** (0,146)	0,783*** (0,172)
ln_GDP	0,791*** (0,181)	0,792 *** (0,185)	0,373 * (0,190)	0,799 *** (0,196)	0,652 *** (0,182)	0,374 * (0,193)
politic_stab	0,411 (0,263)	0,411 (0,266)	0,504 ** (0,240)	0,305 (0,278)	0,441 * (0,266)	0,504 ** (0,245)
ln_homicide	–	-0,015 (0,198)	–	–	–	–
ln_malaria	–	–	-0,238*** (0,069)	–	–	-0,229 ** (0,092)
ln_HIV	–	–	–	0,168 (0,113)	–	–
UNESCO	–	–	–	–	0,138 ** (0,070)	0,015 (0,081)
_cons	-3,306 (2,352)	-3,261 (2,308)	-1,305 (2,239)	-2,852 (2,537)	-0,337 (2,911)	-1,066 (2,774)
R²	0,538	0,538	0,636	0,528	0,575	0,636
počet pozorování	44	44	44	42	44	44

Poznámka: Hodnoty koeficientů jsou napsány na prvním řádku, hodnoty robustních směrodatných chyb jsou uvedeny v závorce. Regresní koeficienty jsou statisticky významné na *** 1 % hladině významnosti, ** 5 % hladině významnosti, * 10 % hladině významnosti. Odlehlé hodnoty (Svatý Tomáš a Princův ostrov a Seychely) nemají významný vliv na kvalitu modelu, proto byly v modelu ponechány.

Zdroj: vytvořeno autorkou

Ve čtvrtém modelu byla přidána proměnná HIV, u níž se projevil pozitivní vliv na vysvětlovanou proměnnou, jenž nebyl u proměnné HIV očekáván. Nicméně tato proměnná není v modelu statisticky významná. Statisticky významné na 1% hladině významnosti zůstaly první

dvě proměnné. Proměnná politická stabilita je v tomto modelu opět statisticky nevýznamná. Modelem bylo vysvětleno 52,8 % závislé proměnné.

Do pátého modelu byla přidána proměnná UNESCO, významná na 5% hladině významnosti s pozitivním vlivem na závislou proměnnou. Platí tedy, že se zvýšením hodnoty proměnné se zvýší počet zahraničních turistů. Modelem bylo vysvětleno 57,6 % vysvětlující proměnné. Po přidání proměnné UNESCO zůstaly první dvě proměnné statisticky významné na 1% hladině významnosti a politická stabilita se stala významnou na 10% hladině významnosti.

Na základě statistické významnosti proměnných malárie a UNESCO byl sestrojen šestý model, který obsahuje celkem pět proměnných. Výsledný model vysvětluje 63,6 % závislé proměnné, stejně jako třetí model. Koeficienty proměnných se v porovnání se třetím modelem také téměř nezměnily (stejný směr vlivu i statistická významnost). Výjimku tvoří proměnná malárie, u které došlo ke snížení vlivu na závislou proměnnou na 5% hladinu významnosti. Proměnná UNESCO je v tomto modelu nevýznamná.

Provedená diagnostika odhalila, že výsledné modely neporušují žádný z předpokladů regresní analýzy. Detekované odlehle hodnoty se vyskytují jen v malé míře a nemají nežádoucí vliv na kvalitu modelů. Riziko potenciaální heteroskedasticity bylo sníženo logaritmickou transformací vysvětlované proměnné. Zlogaritmováním některých vysvětlujících proměnných byl do jisté míry zajištěn lineární vztah mezi závislou proměnnou a konkrétními nezávislými proměnnými. Kontrola byla provedena grafem – tzv. *added variable plots (avplots)*. U proměnných, jež jsou logaritmicky transformovány platí při interpretaci koeficientů, že když se x_1 změní o procento, y se změní o β_1 procent, *ceteris paribus* (za jinak stejných podmínek). U proměnných, jež nejsou logaritmicky upraveny platí, že když se x_1 změní o jednotku, y se změní o $100 \cdot \beta_1$ procent, *ceteris paribus*.

3.4. Diskuse výsledků a limity regresní analýzy

Důležitým předpokladem při plánování strategií rozvoje cestovního ruchu a zvyšování počtu zahraničních turistů je znalost faktorů, které tyto počty turistů ovlivňují. Z provedené regresní analýzy vyplývá, že za hlavní determinanty přílivu zahraničních turistů do zemí Afriky lze považovat velikost populace států (proměnná *ln_population*), vyspělost země (proměnná *ln_GDP*) a zdravotní rizika (proměnná *ln_malaria*). Mezi další statisticky významné faktory se

řadí politická stabilita a absence násilí (proměnná *politic_stab*) a počet památek UNESCO (proměnná *UNESCO*). Ostatní faktory jako míra bezpečnosti (proměnná *ln_homicide*) a výskyt viru HIV (proměnná *ln_HIV*) nejsou statisticky významné. Proměnná *ln_HIV* má dokonce v analýze opačný (pozitivní) vliv na závislou proměnnou a nevychází tak podle teoretických očekávání. Pozitivní souvislost lze do určité míry přičíst malému vzorku pozorování (pro tuto proměnnou jsou data k dispozici pouze pro 42 afrických států) a v kombinaci se skutečností, že státy jižní Afriky, které jsou virem HIV postiženy nejvíce, jsou zároveň turisticky populární z jiných důvodů. Analýza však potvrdila důležitost zdravotních rizik jako je malárie. Proměnná *ln_malaria* je statisticky významná ve všech modelech a podle očekávání má negativní vliv na závislou proměnnou, což potvrzuje teorii Naudé a Sayyman (2005).

Pozitivní vliv proměnné *ln_GDP* na počet mezinárodních příjezdů a její statistická významnost potvrzuje názor autorů Eugenio-Martin (2008) a Eilat a Einav (2004). Čím je země ekonomicky vyspělejší, tím je schopna přilákat více turistů. Čím nižší úroveň rozvoje země dosahuje, tím je pro ni obtížnější poskytovat kvalitní služby a přilákat velký počet návštěvníků. Úroveň rozvoje do jisté míry souvisí i s politickou stabilitou, která je v tomto případě méně významným faktorem. Proměnná *politic_stab* má pozitivní směr na závislou proměnnou (vyšší politická stabilita destinace povede k vyššímu počtu turistů), statisticky významná je však pouze v některých modelech. Jednou z příčin může být nedostatek dat u méně stabilních destinací a následné nezahrnutí těchto států do celkové analýzy.

Ne všechny faktory, které jsou pro rozvoj cestovního ruchu klíčové, je možné ovlivnit. Z modelů vyplývá, že úroveň rozvoje a politická stabilita přispívají k nárůstu turistů. Tohoto cíle však není snadné dosáhnout v krátkém časovém horizontu, jedná se o složitý a dlouhodobý proces, který vyžaduje spoustu změn. Většího a rychlejšího úspěchu mohou státy dosáhnout v oblasti zdravotních rizik. Díky preventivním programům mnoha mezinárodních organizací, může dojít ke snížení výskytu nemocí (malárie, HIV/AIDS) v postižených oblastech.

Při provedení regresní analýzy je potřeba brát v úvahu některé limity, které mohou výslednou interpretaci znesnadnit. Prvním limitem je špatná dostupnost dat pro některé africké země. Někdy dochází k záměrnému podhodnocování nebo naopak nadhodnocování některých indikátorů místními vládami z důvodu špatné mezinárodní nebo vnitrostátní politické situace. Kvůli snížení negativního vlivu chybějících pozorování pro některé proměnné, byla data průměrována za delší časové období (2015–2017). S podobným přístupem se lze setkat u většiny empirických výzkumů zaměřené na africké země.

Dalším typem omezení je nezahrnutí některých proměnných do regresní analýzy. Za důležitý determinant v rozvoji cestovního ruchu považuje Christie a Crompton (2001) využití informačních technologií. Internet hraje důležitou roli při marketingu destinace a zároveň ukazuje rozvinutost dané země. Proměnná *ln_internet*, která vyjadřovala procento obyvatel využívajícího internet však silně korelovala s proměnnou *ln_GDP*, jež je součástí základního modelu, proto nebyla do výsledných modelů zahrnuta. Některé ukazatele však nebylo možné do rovnice zahrnout ve vztahu k zemím, z nichž turisté pocházejí. Eilat a Einav (2004) poukazují na společný jazyk, náboženství, koloniální minulost a sdílení společných hranic, jež mají také pozitivní vliv na počet turistů v jednotlivých státech. Tyto faktory nebylo možné zahrnout, neboť předkládaná analýza pracuje pouze s daty pro destinace.

Pro zkvalitnění modelů by bylo možné přidat některé faktory, ovlivňující turisty v zemích původu, např. jejich ekonomická vyspělost, podle které lze určit finanční možnosti turistů nebo geografická vzdálenost do dané destinace. Nezahrnutí těchto faktorů do analýzy může mít za následek zkreslení výsledků. K dokonalejší analýze a zpřesnění výsledků lze dále použít panelová data pro více časových období namísto průřezových dat a tzv. gravitační model, který zkoumá interakci mezi dvěma lokalitami, tedy mezi zeměmi původu a destinacemi a jejich vlastnosti.

Závěr

Cestovní ruch představuje stále významnější zdroj příjmů afrických ekonomik. V roce 2018 vygeneroval příjem afrických ekonomik 194,2 miliard dolarů a tvořil 8,7 % afrického HDP (UNWTO, 2019). Stejný rok navštívilo Afriku přibližně 67 milionů turistů, což představuje 7% nárůst oproti roku 2017, díky čemuž se Afrika stala druhým nejrychleji rostoucím regionem v oblasti cestovního ruchu po Asii a Pacifické oblasti.

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo popsat trendy a analyzovat faktory ovlivňující počet zahraničních turistů v Africe. Teoretická část se skládá ze dvou dílčích částí. První se zaměřovala na fenomén cestovního ruchu obecně, včetně definice cestovního ruchu a jeho historický vývoj. Dále potom charakteristikou a vývojem mezinárodního cestovního ruchu. Druhá teoretická část charakterizovala vývoj a trendy cestovního ruchu v regionech severní a subsaharské Afriky. Praktická část se zabývala vymezením významných determinantů ovlivňující počet zahraničních turistů a navázala na poznatky z druhé části, týkající se popisu trendů cestovního ruchu za pomoci lokalizačních, selektivních a realizačních faktorů. Je zřejmé, že se Afrika jako celek může pyšnit výbornými lokalizačními předpoklady, jako jsou přírodní a kulturní památky, nádherné pláže, tropické pralesy nebo národní parky plné exotických zvířat. Oproti tomu realizační a selektivní faktory jako jsou např. infrastruktura, telekomunikační služby, marketing, ubytovací a jiná zařízení, nebo politická stabilita země jsou nedostatečné. Afrika nabízí obrovský potenciál cestovního ruchu, který však doposud není plně využit. Některé africké země nyní využívají výhod plynoucích z pozitivních politických změn spojených s navyšováním investic v tomto odvětví, díky nimž se destinace stanou pro turisty více atraktivní a dostupnější. Různé politické iniciativy jsou zaznamenány i v uvolňování vízových omezení nebo zvýšená letecká vnitrostátní i mezinárodní spojení. Mezi nejvýznamnější turistické destinace Afriky patří Maroko a Jihoafrická republika, které zaznamenávají více než 10 milionů turistů ročně.

Faktory, ovlivňující počet mezinárodních příjezdů v afrických zemích, byly analyzovány statistickým programem Stata. Mezi významné determinanty počtu zahraničních turistů v Africe se podle výsledných modelů řadí velikost populace a HDP per capita, obě proměnné mají pozitivní směr. Proměnná, týkající se počtu obyvatel nakaženého malárií, má negativní směr. U všech těchto proměnných lze konstatovat, že jejich významnost i směr vlivu se shoduje s teorií.

Proměnná, týkající se politické stability a absence násilí, má pozitivní vliv na počet mezinárodních příjezdů. Je statisticky významná pouze v některých modelech, ovšem podle

teorie je tato proměnná zcela zásadní. Se statistickou významností je tomu stejně i u památek UNESCO. Oproti tomu opačný vliv, než jaký předkládala teorie, se objevil u proměnné výskytu viru HIV, jejíž směr se ukázal v modelu jako pozitivní. Proměnná se v modelu navíc ukázala jako statisticky nevýznamná. Pravděpodobnou příčinou nesouladu s teorií může být malý zkoumaný soubor nebo situace, že je výskyt viru HIV podmíněn koncentrací převážně do jedné oblasti, jižní Afriky. Statisticky nevýznamná s negativním vlivem na závislou proměnnou se v modelu ukázala proměnná počet vražd.

I přes to, že má tato bakalářská práce určité metodické limity, jež jsou diskutovány v závěru praktické části, a potýkala se s problémy dostupností dat, její výsledky celkem souhlasí s teorií i dosavadními empirickými výzkumy, které se zabývají cestovním ruchem a faktory, jež ho ovlivňují.

Seznam literatury

AGRESTI, Alan a Barbara FINLAY. (2009). *Statistical Methods for the Social Sciences*. 4th. United States of America: Pearson Prentice Hall. ISBN 978-0-13-027295-9.

ALTINDAG, Duha T. (2014). *Crime and International Tourism*. 35(1), 1-14. DOI: 10.1007/s12122-014-9174-8.

Ankomah, P. K., & Crompton, J. L. (1990). Unrealized tourism potential, 1990. *Tourism Management* [online]. 11(1), 11-28

Botswana tourism. (2019). Tsodilo Hills [online]. Dostupné z: <http://www.botswanaturism.co.bw/explore/tsodilo-hills>

BRANDOS, Otakar. (2016). *Treking.cz: Vysoký Atlas v Maroku* [online]. Dostupné z: <https://www.treking.cz/cestovani/vysoky-atlas.htm>

BusinessInfo.cz. (2019). Kongo (Kinshasa): Základní charakteristika teritoria, ekonomický přehled [online], Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/cs/clanky/kongo-kinshasa-zakladni-charakteristika-teritoria-18515.html>

CARTIER, Michel, Huo DATONG, Richard DUBREUIL, Daniel LEBRUN, Michel RAPOPORT, Henry LAURENS a Hélène d' ALMEIDA-TOPOR. (1996). *Říše a kolonie*. Přeložil Michaela TALÍŘOVÁ, ilustroval Norbert BOUSSOT. Praha: Knižní klub, s. 1345-1440, ix-xiii. ISBN 807176289X.

COOPER, Paul. (2019). *National Geographic: See serie pictures inside a Namibian ghost town* [online]. Dostupné z: <https://www.nationalgeographic.com/travel/destinations/africa/namibia/eerie-fascinating-pictures-kolmanskop-desert-diamond-ghost-town/>

CHRISTIE, Iain. T. a Doreen E. CROMPTON. (2001). *Tourism in Africa* [online]. World Bank: Africa Region Working Paper Series, (12). Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/INTAFRsumaftps/Resources/Tourismwp12.pdf>

CLEVERDON, Robert G. (2010). Tourism development in the SADC region: The opportunities and challenges. *Development Southern Africa*. 19(1), 7-28. ISSN 0376-835X. Dostupné také z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03768350220123873>

DANĚK, Milan. (2017). Lidé a Země: Cesta za kmenem Pygmejů do srdce Afriky: Nejmenší z malých [online]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/lide-a-zeme/81253/cesta-za-kmenem-pygmeju-do-srdce-afriky-nejmensi-z-malych.html>

DROBÍK, Tomáš, Tomáš HOCH a Kateřina RUDINCOVÁ. (2012). CESTOVNÍ RUCH V AFRICE A NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ [online]. Ostrava

EILAT, Yair a Liran EINAV. (2004). Determinants of international tourism: a three-dimensional panel data analysis [online]. (36), 1315–1327. Dostupné z: <https://web.stanford.edu/~leinav/pubs/AE2004.pdf>

EUGENIO-MARTIN, Juan L., Noelia MARTÍN-MORALES a M. Thea SINCLAIR. (2008). The Role of Economic Development in Tourism Demand. *Tourism Economics*. 14(4), 673-690. DOI: 10.5367/000000008786440111. ISSN 1354-8166. Dostupné také z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.5367/000000008786440111>

FOURIE, Johan a María SANTANA-GALLEGO, 2013. The determinants of African tourism. *Development Southern Africa* [online]. **30**(3), 347-366 [cit. 2020-05-05]. DOI: 10.1080/0376835X.2013.817302. ISSN 0376-835X. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0376835X.2013.817302>

Fragile States Index. (2019). Powered by The Fund for Peace. Dostupné z: <https://fragilestatesindex.org/>

GELVIN, James L. (2015). The Arab uprisings: what everyone needs to know. Second edition. Oxford: Oxford University Press, xii, 210 s. ISBN 978-0-19-022275-8

GÚČIK, M. (2000). Základy cestovného ruchu. Banská Bystrica: Občianske združenie Ekonómia, 2000. 151 s

HAMARNEH, Iveta. (2012). Geografie turismu: mimoevropská teritoria. Praha: Grada Publishing, 219 s. ISBN 978-80-247-4430-8

HAMARNEH, Iveta. (2014). Mezinárodní cestovní ruch: vybrané kapitoly. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 128 s. ISBN 978-80-7452-040-2.

HARMÁČEK, Jaromír. (2015). Základy aplikované statistiky. Univerzita Palackého v Olomouci.

- HESKOVÁ, Marie. (2011). Cestovní ruch: pro vyšší odborné školy a vysoké školy. 2., upr. vyd. Praha: Fortuna, 216 s. ISBN 978-80-7373-107-6.
- HORNER, Susan a John SWARBROOKE. (2003). Cestovní ruch, ubytování a stravování, využití volného času: aplikovaný marketing služeb. Přeložil Jiří REZEK. Praha: Grada Publishing, 486 s. ISBN 8024702029.
- HULEC, Otakar. (2010). Dějiny jižní Afriky. 2., rozš. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 413 s. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-039-5.
- IGE, Cyril Segun a Gbadebo Olusegun ODULARU. (2008). Analysis of the impact of tourism on the West Africa economy: A panel data approach. *Tourismos: An international multidisciplinary journal of tourism*. 3(2), 71-90.
- KELLERMAN, Miles. G. (2011). Somali Piracy: Causes and Consequences. *Inquiries Journal* [online]. 3(09). Dostupné z: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/579/2/somali-piracy-causes-and-consequences>
- KHIDAYER, Emíre. (2019). Život po arabsku. Přeložil Emil CHAROUS. Praha: Mladá fronta, 274 s. ISBN 978-80-204-2786-1.
- Kimbu, A. N. (2011). The Challenges of Marketing Tourism Destinations in the Central African Subregion: the Cameroon Example. *International Journal of Tourism Research*, 13(4), 324–336.
- LEW, Alan, Michael C. HALL a Dallen TIMOTHY. (2008). *World Geography of Travel and Tourism: A Regional Approach* [online]. Canada: Butterworth-Heinemann. ISBN 978-0-7506-7978-7. Dostupné z: <https://notendur.hi.is/sth158/0750679786Geography.pdf>
- Lékaři bez hranic. (2017): Ebola [online]. Dostupné z: <https://www.lekari-bez-hranic.cz/ebola>
- LIŠKA, Petr. (2014). Gigaplaces.com: Výlet na Erg Chebbi [online]. Dostupné z: <https://www.gigaplaces.com/clanek-vylet-na-erg-chebbi/>
- MALÁ, Vlasta. (2002). *Základy cestovního ruchu*. Praha: Oeconomica. ISBN 80-245-0439-1.
- MARIOT, Peter. (1983) *Geografia cestovního ruchu*. Bratislava: Veda, 248 s. ISBN (Váz.):
- MELUBO, Kokel a Anna CARR. (2019). *Journal of Heritage Tourism: Developing indigenous tourism in the bomas: critiquing issues from within the Maasai community in Tanzania* [online]. 219-232. DOI: 10.1080/1743873X.2018.1533557. ISSN 1747-6631.

- MENDEL, Miloš. (2015). *Arabské jaro: historické a kulturní pozadí událostí na Blízkém východě*. Praha: Academia, 349 s. Orient, sv. 23. ISBN 978-80-200-2474-9
- MILL, Robert C. a Alastair MORRISON. (1985). *The Tourism System*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey
- MOJDL, Lubor. (2005). *Etiopie*. Praha: Libri, 138 s. *Stručná historie států*, č. 28. ISBN 807277221X.
- NAUDÉ, Willem A. a Andrea SAAYMAN. (2005). Determinants of tourism arrivals in Africa: a panel data regression analysis. 365-391.
- NEAGU, Florentina-Stefania. (2017). The impact of the terrorism on North African tourism, 1181–1187. DOI:10.1515/picbe-2017-0111.
- PÁSKOVÁ, Martina a Josef ZELENKA. (2012). *Cestovní ruch: výkladový slovník*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 448 s., 217 il.
- PIOTROWSKI, John M., Rabah AREZKI a Reda CHERIF. (2009). *Tourism Specialization and Economic Development: Evidence from the UNESCO World Heritage List*. IMF Working Papers. 09(176). DOI: 10.5089/9781451873238.001.
- PRESL, Dominik. (2013). *Současná situace v Demokratické republice Kongo* [online]. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky. Dostupné z: <https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2016/01/PSS-Sou%C4%8Dasn%C3%A1-situace-v-DR-Kongo-UNSC.pdf>
- ROHANOVÁ, Alexandra, (2019). *Světadily.cz: Seychely* [online]. Dostupné z: <http://seychely.svetadily.cz/clanky/Seychely>
- ROSER, Max a Hannah RITCHIE, (2014). *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/hiv-aids> [online].
- ROSSELLÓ, Jaume a Waqas AWAN. (2017). *Infectious disease risk and international tourism demand*. *Health Policy and Planning* [online]. 32(4), 538-548 DOI: 10.1093/heapol/czw177. ISSN 0268-1080. Dostupné z: <https://academic.oup.com/heapol/article-lookup/doi/10.1093/heapol/czw177>
- SAAYMAN, Andrea, Armand VILJOEN a Melville SAAYMAN. (2018). *Africa's outbound tourism: An Almost Ideal Demand System perspective*. 141-158. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2018.06.005>

SAGAY, J. O. a Derek A. WILSON. (1978). Africa: a modern history (1800-1975). London: Evans Brothers, 425 s. ISBN 0237289660.

SEZGIN, Erkan a Medet YOLAL. (2012). Golden Age of Mass Tourism: Its History and Development: Visions for Global Tourism Industry - Creating and Sustaining Competitive Strategies [online]. InTech. DOI: 10.5772/3728.

South Africa Yearbook. (2019). Tourism [online], 28 Dostupné z: <https://www.gcis.gov.za/sites/default/files/docs/resourcecentre/yearbook/yb1919-22-Tourism.pdf>

STAMBERGER, Walter. (1963). Dějiny kolonialismu. Praha: Orbis, 342 s. Malá moderní encyklopedie, sv. 38. ISBN (Brož.).

SUDOVÁ, Klára. (2017). Travelmag.cz: Zajímavosti Libye – zajímavá místa a památky k vidění [online]. Dostupné z: <https://www.travelmag.cz/zajimavosti-libye-zajimava-mista-a-pamatky-k-videni/>

Survival International, (2004). The Bushmen [online], Dostupné z: <https://www.survivalinternational.org/tribes/bushmen#actnow>

ŠINDELÁŘ, Jan. (2018). Z dopravy.cz: Maroko otevírá první rychlostní trať v Africe, po 11 letech od představení projektu [online]. Dostupné z: <https://zdopravy.cz/maroko-otevira-prvni-rychlostni-trat-v-africe-po-11-letech-od-predstaveni-projektu-19190/>

ŠTĚRBOVÁ, Lucie a Tomáš CIKÁN. (2013). Dromedar.sk: Krásna, ale zradná Stolová hora: dnes na vrchol vedie unikátna lanovka [online]. Dostupné z: <https://dromedar.zoznam.sk/cl/1000015/1367680/Krasna--ale-zradna-Stolova-hora--dnes-na-vrchol-vedie-unikatna-lanovka>

The World Factbook. (2019). Central Intelligence Agency [online], Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>

TOUŠEK, Václav, Josef KUNC a Jiří VYSTOUPIL, 2008. Ekonomická a sociální geografie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-114-4.

TOWNER, John a Geoffrey WALL. (1991). History and tourism: Annals of Tourism Research. 1991, 71-84 DOI: 10.1016/0160-7383(91)90040-I.

UNAH, Linus. (2019). Reviving tourism in West Africa. African Business [online]. Dostupné z: <https://africanbusinessmagazine.com/region/west-africa/reviving-tourism-in-west-africa/>

UNESCO. (2019). Amphitheatre of El Jem [online], Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/38>

UNESCO. (2018). Democratic Republic of the Congo [online], Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/cd>

UNESCO. (2011). Fort Jesus, Mombasa [online], Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1295/>

UNESCO. (2017): World Heritage List [online]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/>

UNWTO. (2011). Tourism Highlights [online], ISBN 978-92-844-1393-5. Dostupné z: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284413935>

UNWTO. (2012). Tourism Highlights [online], ISBN 978-92-844-1466-6. Dostupné z: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284414666>

UNWTO. (2014). Tourism Highlights [online], ISBN 978-92-844-1622-6. Dostupné z: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416226>

UNWTO. (2016) Tourism Highlights [online], ISBN 978-92-844-1814-5. Dostupné z: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284418145>

UNWTO. (2019). International Tourism Highlights, ISBN 978-92-844-2114-5. Dostupné z: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421152>

VARGA, Jan. (2017). Go Afrika: Gorily ve Rwandě nebo Ugandě? [online]. Dostupné z: <https://www.goafrika.cz/blog/gorily-ve-rwande-nebo-v-ugande-6>

Visa Openness Report for Africa. (2019). [online], UNWTO. ISBN 978-92-844-2103-9. Dostupné z: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421039>

VACKOVÁ, Renáta. (2017). Travelmag.cz: Zajímavosti Alžírsko – zajímavá místa a památky k navštívení [online]. Dostupné z: <https://www.travelmag.cz/zajimavosti-libye-zajimava-mista-a-pamatky-k-videni/>

VAŘÁKOVÁ, Hana. (2017). Aktuálně.cz: Ekonomická invaze Číny do Afriky pokračuje. V Keni zaplatila moderní železnici za miliardy dolarů [online]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/kena-zeleznice/r~51ddb896460c11e7ac060025900fea04/>

VOOGT, Alex. (2015). Mancala at the pyramids of Meroe. Cambridge University Press, 1155-1166. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003598X00048316>.

VYSTOUPIL, Jiří, Martin ŠAUER, Andrea HOLEŠINKOVÁ a Petra METELKOVÁ. (2006). Základy cestovního ruchu. Brno: Masarykova univerzita, 119 s, [20] s. obr. příl. ISBN 8021041676.

WALTEROVÁ BENEŠOVÁ, B. (2014). Desperado.cz: Maroko a Alžírsko: Společní Berbeři [online]. Dostupné z: http://www.tunisko.net/zeme_kapitola.php?idZeme=234&Klic=1223

WALTEROVÁ BENEŠOVÁ, Barbora (2014) Desperado.cz: Mursiové: Bez talírku ve rtu, jako nahá [online]. Dostupné z: <https://desperado.cz/clanek-1722-etioapie-mursiove-bez-talirku-ve-rtu-jako-naha.html>

WOOLRIDGE, Jeffrey M. (2012). Introductory Econometrics: A Modern Approach. 5th ed. Michigan State University. ISBN 978-1111531041.

World Bank (2015). International tourism, number of arrivals, Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>

World Bank (2017a). World Bank Open Data. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/>

World Bank (2017b): Worldwide Governance Indicators [online]. Dostupné z: <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators>

World Health Organization, (2017): *The Global Health Observatory* [online]. Dostupné z: <https://www.who.int/data/gho>

ZÁHOŘÍK, Jan. (2012). Ohniska napětí v postkoloniální Africe. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 274 s. ISBN 978-80-246-1961-3.